

HET LAND VAN HERLE

*Tijdschrift en contactorgaan
voor beoefenaars en vrienden van de historie van oostelijk Zuidlimburg*

25-jarig bestaan van "HET LAND VAN HERLE"

UITNODIGING

aan onze abonnés

Hierbij hebben wij het genoegen u uit te nodigen tot bijwoning van onze

H e r d e n k i n g s b i j e e n k o m s t,

te houden op 6 april a.s. in de leeszaalruimte van het Gemeentearchief, Orpheusstraat 2, alhier (ingang achterzijde Stadsschouwburg). Aanvang 19.30 uur.

Hierop zal de voorzitter de afgelopen 25 jaar memoreren. Daarna zal de secretaris hoofdpunten bespreken uit de historie van het Land van Herle, met dia's (spreektijd \pm 30 minuten).

Aansluitend, rond 20.30 uur, receptie.

Ter besparing van de hoge portiekosten doen wij u langs deze weg deze uitnodiging toekomen.

HET BESTUUR

25-jarig bestaan „Land van Herle”

Op 4 april a.s. zal het vijf en twintig jaar geleden zijn, dat in de namiddag te 18.00 uur enkele heren in de Archivariskamer ten gemeentehuize van Heerlen bijeenkwamen om in gezamenlijk overleg te komen tot oprichting van een werkgroep, die zich ten doel stelde de bestudering en vruchtbaar-making van het historisch verleden van Oostelijk Zuidlimburg.

Bezield met het nodige enthousiasme kwam men zonder moeite tot het besluit een werkgroep te constitueren, zich noemende de „Historische Kring Het Land van Herle”. Men zou maandelijks bijeenkomen, bij welke gelegenheid een korte inleiding zou worden gehouden met daarop volgend een gedachtenwisseling. Ook een soort „vragenbus” werd ingevoerd. Voorts werd afgesproken, dat de vergaderingen niet langer dan twee uur mochten duren. Men koos als vergaderplaats het Gemeentearchief wegens de aanwezigheid van eventueel terstond benodigd studiemateriaal.

Zonder hoofdelijke stemming werden de heren J. J. Jongen en L. van Hommerich respectievelijk tot voorzitter en secretaris gekozen. Tevens nam de heer F. X. Schobben de funktie van penningmeester op zich.

Bij schrijven van 26 april 1945 gaf het Gemeentebestuur van Heerlen toestemming om op het Gemeentearchief te vergaderen. In de loop van de afgelopen 25 jaar zijn 209 werkvergaderingen, 22 zaalvergaderingen en 56 excursies gehouden. Alle gemeenten in het oude land van Herle werden bezocht, met ontvangst ten Gemeentehuize.

De uitgave van ons streektijdschrift dateert van het jaar 1951, zodat het momenteel zijn 20e jaargang beleeft. In totaal omvat het t/m de 19e jaargang 2814 bladzijden druks. Als speciale uitgaven dienen vermeld te worden het Jubileumboek 1950-1960 (273 blz.); de Bijdrage tot de geschiedenis van Heerlens kerkelijk verleden, n.a.v. het 40-jarig priesterjubileum van mgr ir H. Bemelmans; het Vakwerkhuis in Limburg; Brunssum vierhonderd jaar heerlijkheid; Honderd-jarig bestaan St. Vincentiusconferentie Heerlen; Jubileumuitgave 50-jaar Technisch Onderwijs in de Oostelijke Mijnstreek (1913-1963); De Romeinen in het Maasland, teksten van de radiocyclus, alsmede de medewerking aan het fotoalbum „Heerlen in oude Ansichten”.

HET BESTUUR

Het donkere Zuiden

Eenvoudige uitpluizers van wat men noemt de historie onzer gewesten, e e n v o u d i g zoals wij zijn, beijveren ons om deze geschiedenis zo belangrijk mogelijk voor te stellen.

Het is óns goed recht – en daarmede menen wij ook récht te doen aan onze landen – om door middel van voorhanden bronnen en materiaal de aandacht voor die landen in zo omvangrijk mogelijke wijze te vragen – gedachtig, dat in hetgeen wij nú óók VADERLANDSE(!) geschiedenis moeten noemen – ónze landen daarbij praktisch niet ter sprake gebracht zijn.

Wij doen het nu op onze eigen wijze, maar wij dienen steeds voor ogen te houden, dat wij geen chauvinisme mogen plegen.

Door een veelal groot tekort aan waarachtig bronnenmateriaal valt het niet altijd even gemakkelijk iets van die historie tot een waarachtig gegeven uit te pluizen.

Is 't zo o.a. zéker niet met wat men vraagt: „waar komt de term 't Donkere Zuiden vandaan'???

Vervallen wij echter niet tot het verrichten van z.g. „Peuter-Werk”? Er is eens iemand geweest met een naam **Droysen**. Hij is nog beroemd geworden ook. En schreef hij niet:

„Wie niet wil inzien, dat de breking van het zonnelicht in de ontelbare regendroppels ieder apart voor hem als geheel de regenboog is . . .

Wie niet weet dat alléén van een bepaald punt uit deze reflexen van het zonnelicht dit wondervol effect hebben . . .

Wie één regendroppeel wil nemen en hem als „een stukje regenboog” microscopisch of chemisch of hoe ook „wetenschappelijk” wil onderzoeken . . .

Moet men hem niet uitlachen???

Maar zó zijn ze thans allemaal: . . .

Ze willen de historie „objectief” nagaan in de opgevangen regendroppels, d.w.z. in oorkonden en bronnen en hoe ook die rommel („das Zeug”) verder heten mag en het op die manier „vinden” . . .

Maar . . . ze worden allen-maar gruwelijk vervelend en bedilziek . . . en aldoor verwarder . . .”

Kijk . . . déze zienswijze omtrent het beschrijven van historie is het, die door 't hoofd speelde toen in de kring van H.L.v.H. de gedachte geponeerd werd om eens een blik te slaan in wat men van een bepaalde zijde van ONS VADERLAND gedurende een tijd lang en misschien nóg wel hier en daar HET DONKERE ZUIDEN placht te noemen. We behoeven daarbij echter niet tot „peuterwerk” te komen zoals door Droysen bedoeld!

Hád men dan – of voelden wij hier het maar zo aan? – de bedoeling

om daarmee een deel van Noord-Brabant en vooral Limburg aan te duiden?

Wij zijn er ons toch van bewust, dat deze genoemde landen nú deel uitmaken van NEDERLAND – en, versta mij goed, van óns VADERLAND! – en dat ook wij – hier levend – verplicht zijn ons te richten naar hetgeen in vaderlandse kringen als gezaghebbend domineert!

Och . . . en van vreemden behoefden wij dat niet te horen: . . . onze éigen vaderlanders hebben ons dat wel eens op een of andere wijze te verstaan gegeven hoe men in het noorden en vooral in het noordwesten van óns vaderland over ónze landen dacht en hoe men deze beschouwde als hing hier een sfeer van DUISTERNIS.

Nederland . . . en vooral wat men in het noorden en noordwesten als zodanig beschouwde, was immers een land vanuit de oudheid, dat door zijn bindingen en regeringsvormen – had men er niet reeds vroeg een „republiek” – als een der **verlichte** gemeenschappen werd gezien, die een rol konden spelen in het grote spel dat men „wereld” noemde en voorál doordat men de kunst verstond om door dat spel op GROTE VOET te leven en door wier nazaten in het uiterste noordwesten, gedachtig het feit dat van Alkmaar de victorie begon, op het verlanglijstje van geschenken voor de bruid, **nú** nog „daagse champagneglazen” vermeld werden!

Hadden ónze landen aan dat spel kunnen meedoen?

De grote rivieren: Rijn, Maas, Schelde, IJssel . . . zij hadden een natuurlijke grens getrokken ter afscherming van gebieden. Aan déze kant van die grens speelde het leven zich niet op zo zákelijk-mogelijke wijze af . . . Was het hier niet méér de **romantiek**, die in het leven van alledag en van de gemeenschappen een rol bleef spelen??? Wonderlijk op welke wijze men zelfs in dat noorden en noordwesten in de geschiedenis het lot verweven heeft van een mens, die wij allen tezamen erkennen als „Karel de Grote”!

Was hij niet een mooi „DECORUM” in dat spel van **vaderlandsheid**?

Een onbekend gebleven „Nederlandse” dichter uit de middeleeuwen moest dit zelfs versieren en beschreef die grote man toen hij terugkwam van een nachtelijke tocht terwijl de wachter op de MUUR reeds de komst van de nieuwe dag inblazen moest:

„Ende hi hadde sijn wapen afghedaen,
So was die wachter ghestaen
Ter hogher tinren ende blies den dach,
Die men scone verbaren sach . . .”

Voor óns . . . in ónze landen . . . had die grote man ook zijn betekenis gehad . . . Met de bouw van „zijn kasteel” legde hij de grondslag voor de bouw van tal van andere ridder- en andere burchten, waaraan onze landen zo rijk geworden zijn . . . en tegelijkertijd daarmee

een sfeer van **duisternis** leggend door de veelheid van belangen en de rivaliteit voor die belangensfeer.

Wij denken hierbij aan roofridderdom... aan landhonger... aan verkrachting van erfrechten... aan machtswellust... en aan nog zoveel méér. En daaruit vloeiden voort: onderlinge- en familie-twisten, na-ijver, moord en doodslag... noem op wat men wil.

In dat spel mocht het doodgewone volk meespelen naar de gril van de heer... het mocht zijn leven voor die heer in de waagschaal gooien en... het betaalde altijd het gelag in een altijddurende sfeer van ongerustheid, angst en **duisternis**.

Dit spel werd ook wel in het noorden en het westen van ons VADERLAND gespeeld, méér dan elders bleef deze sfeer in de loop der eeuwen in ónze d.i. in de zuidelijke landen hangen. Invallen als die der Noormannen, die ook ónze landen te vinden wisten, hebben die sfeer van angst en ongerustheid nog eens geaccentueerd.

Maar waarom zouden wij ons blijven verdiepen in dit deel onzer VADERLANDSE geschiedenis. Wij weten toch, dat HOLLAND ook door zijn staatsmanskunstenars tot een EENHEID kwam, waardoor zijn gewesten een overheersende positie innamen en bleven houden.

Terwijl dáár een EENHEID was, lagen landen als Gelre, een deel van Noord-Brabant en Limburg door hun verdeeldheid in een ban van duisternis gevangen. Maakten zij ook niet lotgevalen mee, die zowel voor de politiek als voor de economische ontwikkeling tot struikelblokken werden?

Laat ons bij onze beschouwing ons tot deze landen beperken.

Gelre's zelfstandigheid, die ten koste van heel wat intriges, twisten en oorlogen verzekerd geworden was, ging bij het Verdrag van Venlo - 1543 -, dat als een drama in de Gelderse historie vastgelegd werd, volledig ten onder.

Van lang vóór dat jaar was dit land voor de bevolking niets anders geweest dan een van ellende, van plunderingen, van branden en doodslag. De ruzies onder de „Heren” hadden daarvoor wel gezorgd. De bevolking had niet meegeteld. Zij was alleen goed geweest om manschappen te recruteren voor verwezenlijking van eigenbelang. Ook bisschoppen hadden in dat spel meegepeeld en HOE, dat is uit geschiedschrijvingen genoeg bekend.

Was het in Brabant en Limburg ánders?

Hoe waren de verhoudingen in het prins-bisdom Luik, waartoe een groot gedeelte van Brabant en het toenmalige Limburg behoorden? Onder de dekmantel van het katholicisme - **zwart** in zijn uiterlijkheden en togae - werden delen van deze landen meermalen tot strijdtoneel. In hun bevolking leefden tal van onderdanen wier eigenlijke afstamming door de „Heren” als bastaarden bestempeld werden!

In de geschiedenis van Gelre, Limburg en Brabant kennen wij enkele hoogtepunten:

de Limburgse successieoorlog met eindphase 1288 de slag bij Woeringen (dat waren Brabant en Gelre);

1371 de slag bij Baesweiler.

Gelre kwam er uit te voorschijn als een deel van de bekende „lappendeken” ten westen van de Rijn met delen van de stroomgebieden van Maas en Niers (ook delen van het tegenwoordige Gelderland) met enkele enclaven zoals van Echt, Montfort t/m Roermond en in het hart van het hertogdom Gulick o.a. Erkelenz en Vierssen.

Later werd veroveringstactiek toegepast door Karel de Stoute, daarna voortgezet door Maximiliaan van Oostenrijk.

Dan is er een tijd geweest van een Maarten van Rossum (uit de Betuwe, als veldheer van Karel van Egmond, die toen Hertog van Gelre was), die in de HOLLANDSE geschiedenis (ik bedoel: Maarten van R.) als een WOESTELING voorgesteld werd met diens lijfspreuk:

„Blaken en branden is het sieraad van de oorlog.”

en die in 1528 onder de krijgsroep: GELRE . . . GELRE zelfs DEN HAAG overmeesterde met plundering van kostbaarheden, goud, zilver, gemunt geld, fluwelen en zijden kleren en een brandschatting liet betalen van 28000 goudgulden.

En in het eigen land kende Gelre zijn woelingen die weer in 1538 tijdens de regering van diezelfde Karel van Egmond een hoogtepunt vonden in het optreden van Nijmegen. Het was toch die Karel die toen ontstemd tegen burgemeester Canis/Canisius van Nijmegen uitriep:

„Canis, Canis, du lozer hond, du hebst my gebeten!”

Steden als den Haag en Nijmegen hebben dat nooit vergeten!

En de uit het noorden en noord-westen het land binnenkomende HERVORMING uit die tijd? Onder diezelfde Karel, die het anders met zijn geloof en levenswijzen niet zo ernstig nam, kreeg die geen voet aan de grond. Want van hem werd gezegd:

dat hij „de kettters in synen lande niet lyden wilde” en dat hij Luthers aanhangers liet noemen: „Martiniaansklanten, duvels-trauanten, onreyne honden die nicht werdig en synt, dat men se mensen nomen sall.”

En dan de folteringen die de aanhangers van de verlichte en nieuwe leer ondergaan moesten en waarbij de scherprechters te pas kwamen! Kijk . . . ook dát vergaten die noorder- en westerlingen niet!

En hoe waren tot diep in het Limburgse en het Brabantse de reacties op de beeldenstorm en overigens op de geest van „verlichtheid” die uit de leerstellingen van Luther en Calvijn deze landen binnengepompt moesten worden?

Hebben wij daaromtrent geen „aantekeningen” genoeg?

Hoe was het optreden van de bevolking met de clerus voorop tegen de „Wederdopers” met hun „hagepreken”?

De eigenlijke vorsten (Heren) die over Brabant en Limburg regeerden, woonden V^{er} weg. Namens hen traden hertogen en graven op. In werkelijkheid streefden deze naar eigen belang. De landen waren als in een legpuzzel verdeeld in graafschappen en heerlijkheden. En toen na de slag bij de rooiburcht Woeringen (reeds gezien: 1288) een verdelingslijn getrokken werd tussen „noord” en „zuid” werd de Limburgse lappendeken nog weer eens geaccentueerd.

Zo zien wij hoe:

- a. Noord-Limburg sedertdien de geschiedenis van Gelre volgde totdat dit in 1543 (bij het genoemd Verdrag van Venlo) tijdelijk samen met Gulick, Berg en Kleef onder één vorst kwam, nl. Hertog Karel II van Gelre; in feite: Keizer Karel V.
- b. Echt en Sittard tot de franse revolutie onderhorig bleven aan Gulick.
- c. Zuid-Limburg weer opnieuw legpuzzel werd met 's-Hertogenrade, Valkenburg en Daelhem als landen van Overmaas en daartussen enclaven die onder Luik en Brabant ressorteerden en vrije rijkshoerlijkheden en abdijen die alleen het vorstengezag erkennen.

Valkenburg werd in 1381 verkocht aan de Hertog van Brabant. De landen van Overmaas werden onder Karel V opgenomen in het Hertogdom Limburg.

De 80-jarige oorlog liet zijn sporen voornamelijk in het **zuiden** achter. Steden werden twee- of driemaal – 'n enkele wel zésmaal – veroverd, dán door de Spanjaarden, dán door de Staatsen. Elke verovering was eigenlijk plunderen, vernielen en inbrandsteken van hetgeen na een soms maandenlange beschieting nog overeind stond. Zo werd het zuiden lam geslagen en het bleef „lam”.

En wat bracht de vrede van 1648?

Laat ons alleen even **Zuid**-Limburg overzien:

- a. 's-Hertogenrade + oud-hertogdom Limburg kwamen aan Spanje;
- b. Valkenburg en Daelhem werden Staats;
- c. tussen- en naastgelegen gebieden daarvan werden weer **Spaans**: dat waren Geleen, Nuth, Schinnen, Brunssum, Hoensbroek, Schaesberg, Schin op Geul, Oud-Valkenburg;
- d. Holset, Vaals, Gulpen, Houthem, Geulle, Beek en Maastricht werden Staats;
- e. Sittard bleef Gulicks gebied onder Spanje.

En het overige deel van Limburg?

- f. Montfort was in 1647 aan Frederik Hendrik gekomen en bleef Staats;
- g. bijna geheel Noord-Limburg kwam aan Spanje.

What is in a time?

Wat spelen enkele decennia voor een rol?

In deze niet-gecoördineerde samenleving verschenen in de 17e eeuw tot overmaat van ramp de fransen – Lod. XIV – met hun „land-honger” en welke waren weer de consequenties?

Uitgezogen en arm werden deze landen.

Maar ook dát was nog niet alles... want daarna kwam met de Spaanse successie-oorlog (Vrede van Utrecht 1713) en het daarop volgend Barrière-tractaat (1715) een nieuwe versnippering:

- a. Mook, Bergen, Arcen, Gennep en het land van Kessel kwamen aan Pruisen;
- b. Venlo met het fort Blerick bleven echter Staats;
- c. Roermond en het Zuiden kwamen aan Oostenrijk;
- d. Montfort echter behoorde in 1702 al aan Pruisen;
- e. als enclaven in het oostenrijkse zuiden werden Schaesberg; Staats en **Schin op Geul: Pruissisch**... (daarvandaan misschien nog wel de **tongval** die Wim Sonneveld als „frater Venantius” nog onlangs zo goed weer te geven wist!);
- f. Schin op Geul, Oud-Valkenburg en Cadier werden na de Oostenrijkse successie-oorlog (1785) Staats gebied.

EN WAT BETEKENDE HET om „STAATS”-gebied te zijn???

Die landen werden als een **generaliteitsland** bestuurd: d.w.z. door het heffen van uiterst zware belastingen en het naar hier zenden van garnizoenen die onderhouden moesten worden.

In deze legpuzzel en in de aansluitende gebieden van tegenwoordig Rijnland en België hadden de bokkerijders en benden als die van Schinderhannes – wij kennen deze allemaal – vrij spel. Verschillende rechtsopvattingen en -toepassingen en de rechtspraak verhinderden een kordaat optreden. Dit spel echter beheerste decennia lang dit gebied en liet niet na om indrukken te vestigen buiten die landsgrenzen, zeker – om zo te zeggen – tot in den Haag, waar de centrale **Staatse** regering zetelde.

Met de Staatse garnizoenen – officieren en manschappen van de verlichte godsdienst – kwamen predikanten mee. Hoe werden deze allen ontvangen? Hoe was hun optreden tegen de stugge, door de clerus stijfgehouden en soms apathische bevolking?

„Alst legervolc tot Soemeren lach, soo synse int Dorp van Doerne comen fourageren ende hebben hen aldaer soo gebruyckt, datse pot ende ketel benefens medegenoenen hebben ende medegedraegen soeveel als sy costen . . .”

Met deze uit oude paperassen opgediepte aantekening opende o.m. „Roothaert” zijn boek „Die verkeerde Weereldt”.

Typisch: . . . wat niemand bereiken kon, deden de „sans-culotten”! Met één veeg werd de legpuzzel of de zuidelijke lappendeken van de kaart gevaagd. **Landsgrenzen** werden veelal „**gemeentegrenzen**”. Deze „vrijheid, gelijkheid en broederschap” vond haar oplossing in Wenen toen daar het „Congres danste”.

Koning Willem I, die van een Hertogdom Limburg gehoord of misschien iets gelezen had, en in wie die klank waarschijnlijk iets van „Heimatklänge” teweegebracht had, wilde de 11e (en die „nieuwe”) Nederlandse provincie LIMBURG genoemd zien. (Aanteekening op ontwerp-grondwet).

Het spel van 1830-39 kennen we.

Den Haag had daar zijn mening over en mét Brabant werd Limburg daar niet voor VOL aangezien. Men beschouwde het daar nog altijd als een WINGEWEST en – wat érgers was – het gebied werd beschouwd als een ONBETROUWBAAR grensgebied. Limburg kreeg om die onbetrouwbaarheid te dekken een prerogatief: . . . het mocht zich HERTOOGDOM noemen en die staat voeren als lid van de DUITSE BOND! Alleen Maastricht en Venlo bleven „Staats”: . . . dat was dus: . . . „Nederlands”.

Opnieuw ondergingen deze landen de weeromstuit van het politiek „denken” in den Haag. Kortzichtigheid bleef te hunnen opzichte de taktiek der „generaliteitslanden” volgen: . . . achteruitzetting, verwaarlozing, onevenredig zware belastingen, „arm houden” . . . al kwam koning Willem II naar Limburg „de industrieën” bezoeken (1841). Door de ontevredenheid werd de verstandhouding met „Holland” slecht. Het revolutiejaar 1848 bracht een „pro” voor aansluiting bij Duitsland. De actie werd onderdrukt. 1866 maakte Limburg tot een volmaakte provincie van Nederland. Maar de titel Hertogdom Limburg zweefde door: . . . zelfs in de ambtelijke taal tot ná 1900!

Economisch en cultureel bleven de landen georiënteerd op België en Rijnland. Limburg lag grotendeels als een wig daartussen. Nog altijd werden die zuiderlingen niet als volwaardige Nederlanders beschouwd.

Slechts met grote opofferingen konden Zuiderlingen hun kinderen voorbereidend hoger en hoger onderwijs laten volgen. In Holland was de toegang tot die instituten voor iedereen gemakkelijk. Ouderen onder ons – waarbij ook ik – weten nog wel hoe moeilijk het was om een HBS of GYM te bezoeken!

Economisch op België en Rijnland gericht, denkt men vanzelf aan de tijd der „brikkbakkers” en aan de markten van Luik, Aken, Keulen en Düsseldorf. De gangbare munten waren FRANCS (stukken) en MARKEN (daalders). Koop en verkoop werd met buitenlands geld geregeld en uitgedrukt. Nederlands geld kreeg men alleen bij betaalmeesters, rijksontvangers en postkantoren. Belastingen moesten in Nederlands geld betaald worden . . . voor grond- en personele belasting heb ik er zelf voor moeten meesporen. Maar diezelfde ambtenaren haalden hun neus op voor die Zuiderlingen die zo **bekrompen** waren met die vreemde valuta! En dat werd **thuis**

in het Noorden en Noord-Westen óók wel **besproken!** en er werd mee **gespot!**

Betaalmeesters, rijksontvangers en postdirecteuren waren HOLLANDERS. De zich minderwaardig voelende Zuiderling keek tegen deze functionarissen „op”. Anderzijds leefden deze tussen die bevolking als „ge-isoleerd”.

Politie, maréchaussée, grenskommiezen, douanen waren voor het overgroot deel eveneens Hollanders. Hun niet-katholieke chefs huisden in Maastricht, Roermond, Venlo.

Hun contact met de bevolking was miniem en werd aan de andere zijde der rivieren wel besproken.

Het begrip „generaliteitsland” speelde nog door tot in **ónze** tijd: . . . nl. toen de z.g. „groene kaart” voor auto’s ingevoerd werd, kregen hier bestaande maatschappijen daarvoor nog niet de „erkenning” dat ze „**Holland-minded**” waren!

De Nederlandse staat deed weinig aan de verkeerswegen. Zelfs de rijkswegen waren en bleven slecht. Provincie en gemeenten hadden geen geld.

De eerste treinverbinding – naar Maastricht – bracht wat verbetering. In 1853 werden Maastricht en Aken verbonden en koning Willem III opende deze lijn met veel toasten. Wie echter komende uit het **noorden** – vooral uit de steden – naar het zuiden moest werd met toestanden en onvoorstelbare afstanden van stations naar dorpen en gehuchten te voet of per rijtuig geconfronteerd.

Straatlantaarns . . .? Die hadden alleen plaatsen als Maastricht, Roermond, Venlo. En welke . . .? Minkeliers bracht met zijn gasdistributiemogelijkheid weer iets nieuws en moderns. Wij hebben de lantaarnopsteker nog met ladder en petroleumkannetje zien dragen. En hoe weinig lantaarns wáren er wel! En denk aan de **vetpotjes**, bij feesten!

Hollanders met hun chique baan kwamen ’s avonds niet buiten. Persoonlijk weet ik hoe mijn moeder-weduwe nogal veel contact met die „baan”-mensen gehad heeft en hoe deze op veel reageerden. De rechtbanken en zelfs het „Cour Provinciale de Limburg” te Maastricht waren met Hollanders bezet. In 1853 was aan het **Hof** in Maastricht één Limburger. Als de rechters, en dat was normale zaak, over gevallen oordelen moesten kregen zij met de delinquenten en getuigen te maken die zich niet anders dan in hun dialect uit te drukken wisten . . . een taal voor hen zó vreemd „als de gebarentaal der doofstommen” . . .!

Maastricht kende zijn krant: „Gazette de la Meuse” in het Hertogdom Limburg, dat bij de **Duitse bond** behoorde, en het hertogdom zelf: „Le journal du Limburg” en de „Courier de la Meuse”.

Maar was Limburg zó donker??? Een **verlichte** Kamercandidaat (Thorbecke) kreeg zijn zetel toch via Maastricht, Roermond en

Venlo. Daarbij bleek toch de invloed van die „chique-baan-mensen” (belasting-kiezers) nogal **groot** te zijn!

Eerst in het midden van de 19e eeuw kwam de petroleum-lamp hier en daar op tafel.

Maastricht had verder zijn apartheid, die voor Hollanders niet toegankelijk was. Frans Brunklaus vertelt dat zo mooi in zijn boek „Café Noir”: . . . hoe Maastricht als vesting vanuit zijn prille bestaan tot aan Napoleon slechts het meest kwetsbaar gebleken was in zijn BEVOLKING, waarvan geen familie het verder gebracht had dan tot drie of vier generaties en hoe de Hollandse reiziger, in 'slands **donker zuiden verdwaald zijnde**, zich **dáár** – dus in Maastricht – erover uitte:

„De Spagnaerds hebben alhier aan vele inwoners het leven benomen . . . maar eidoch aan **nóg** meerderen het leven geschonken . . .”!!!

En **dán** te weten, schrijft hij verder: . . . dat niet alleen Spanjaarden maar ook Fransen, Duitsers en Staatse huurlingen evenzo gedaan hebben en elke nieuwe belegering en inname der veste het midden gehouden heeft tussen een bloedbad en een familiebezoek.

Dit alles is slechts een beetje de **vóórgeschiedenis**.

Laat ons „het zuiden” eens apart gaan bekijken.

In het begin der 20e eeuw was er nog niets veranderd. De streek bleef ARM . . . slechts enkelen op het platteland en meerderen in de steden konden zich een **niveau** permitteren.

Gebieden bleven onherbergzaam: . . . afstanden als van Eindhoven naar Venray, van Roermond naar Meyel en van Sittard naar Heerlen-(Rolduc) waren altijd te voet of per ruittuig overbrugd moeten worden.

PTT-bestellingen bleven op kantoren soms weken liggen . . . wachtende tot de postbode tóch eens naar dit of dat dorpje of gehucht moest gaan. Noorderlingen, die hun komst naar zo'n dorpje TIJDIG aangekondigd hadden, bereikten hun bestemming soms nog **vóór** de aankomst van hun brief . . . in 'n enkel geval kwam het voor, dat de reiziger zijn eigen brief door de postbode meegegeven kreeg: . . . want als hij tóch die richting uitging . . .!?

Hoe was de huisvestigingsmogelijkheid op die dorpen voor reizigers? Spaarzame verlichtingen . . . primitieve begrippen van woonaccomodatatie . . .! Waar de Hollandse maréchaussée of douanier, die in de avond voor een onderzoek naar een keuterboertje of een daglonersgezin moest, stak als verlichting de houtspaander in de schoorsteen of er hing een draagbare stallantaarn aan 'n haak.

Hoe was 't in het **Peelgebied** . . .? Doch daarover dadelijk **méér!**

Hoe was 't in Maastricht in de aardewerk-industrie? Dadelijk daarover **óók** nog iets!

Hoe leefden de mensen in de dorpen: . . . ik denk aan Weert, Groesbeek, Tegelen, Pey, Diergaarde, Steyn, Broeksittard, Brunssum,

Heerlerheide, Hoensbroek . . . waar onder brikkenbakkers thuis in de winterdag vaak 't MES regeerde? Politie-versterkingen en meestal met **Hollandse** maréchaussée kwamen er aan te pas. En hoe moest zo'n in Broek-in-Waterland geboren Hollander, als hij bij de houtspaander in de schoorsteen zijn aantekeningen moest maken voor een verhoor, de verklaring van 'n vrouw over haar jongens opnemen . . . van de vrouw, die alleen maar dialect te praten wist: . . .

„Jao, den komme die jonges heives vannet Pruusses mit de **váér** op, d'n hood en de vaan aan de vot . . .”

(veel geld op zak, maakten goede sier en zaten nieuw in de kleren)

Daar kwam heel wat aan te pas om die verklaring in het **Nederlands** . . . want ook die Hollander kende nog altijd niet goed **Nederlands** . . . in het proces-verbaal tot uitdrukking te brengen!

Henri Hermans . . . Limburger van formaat (Nuth/Maastricht) bezocht omstreeks 1918 Hoensbroek. Zijn reis- en verblijfsbeschrijving, n.b. in het **notarishuis** waar hij overnachten moest, waren **fenominaal!** En hij had nog gebruik kunnen maken van de spoorlijn Maastricht-Heerlen en Heerlen-Sittard!

In de dorpen was het al een hele verbetering toen er een SVM ontstond. . . . „de NV My. tot verkoop van de electriche stroom der Staatsmijnen in Limburg” . . . waardoor straatverlichting kwam. Maar met de van ouders geleerde zuinigheid werd ook die nogal krap. Op hoogstnodige punten kwam er een lamp van 32 kaars . . . van dorp-tot-dorp bleef het maar **donker**.

Mag ik **persoonlijke** ervaringen vertellen?

Hoe **dónker** 't was en hoe **vér** **dagelijks** in de winter 's morgens in de vroege náár m'n werk van station Hoensbroek naar 't gemeentehuis en 's avonds weer terug die weg over onverharde wegen door slijk en modder!

En op dat gemeentehuis contact krijgend met alle elementen der bevolking: . . . met turfstekers, grondwerkers, mijnwerkers, technici en bestudeerden: daar lagen de woorden „donkere zuiden” zo maar op de lippen!

Was 't ánders in de trein in de dagelijkse zit tussen verzekeringsmensen, handelsreizigers e.a. die naar 't Zuiden-in-opkomst zaken kwamen doen?

Er was een tijd toen er een stoomtrammetje hobbelde van Heerlen naar Stm. Emma v.v. 'n Hele verkeersverbetering! Doch wie op Heerlerheide uitstapte om naar 't achterland te moeten: . . . Heksenberg, Versiliënbosch, of naar Oppene Pruyt of Oppen Moes, die moest in de duisternis goed uitkijken dat hij er „kwam”. En hoe was 't in een wijde kring rondom Heerlen? En wie 't waagde om in die tijd van Heerlen naar Sittard te rijden met de fiets . . . die slibberde nu en dan door modderpap.

Zelfs de verbetering met een electriche tram van Sittard-Hoens-

broek-Brunssum naar Heerlen, later naar Kerkrade en Locht kon niet overal afstanden en duisternis opheffen.

Nóg een persoonlijke ervaring: hoe ik eens met een struise Zaanlandse – ja, uit het door Duys en z'n roden zo hél verlichte Zaan-
dam – in Hoensbroek bij het „vierkantje” – uitvinding van een **Amsterdamer** (humor!) als conducteur op die tram – uitstapte om samen langs de kortste weg naar ons huis te gaan, was dit in stik-donkere duisternis! Ik kreeg de zégen mee, dat het toch wáár was van dat donkere zuiden en als in een angstpsychose werd ik door haar vast-gegrepen . . . jammer, zij was 15 jaren ouder dan ik!

En tóch had onze mijnstreek toen al naam en faam wegens het gestegen levensniveau.

Maar in ándere delen van Limburg en Brabant – ook uit het vroegere gebied van Gelre – leefden de kleine mensen nog haast in erbarmelijke omstandigheden.

Voor velen van hen bracht de oorlog 1914/18 wat verdiensten: . . . smókkelen van handelswaren en vee naar Duitsland. Bestrafing: . . . naar „achter de waterlinie”! Die tierende handel uit Limburg naar de niet bepaald gewaardeerde Duitsers werd in 't noorden en noordwesten druk besproken en in de pers beschreven. Er waren meer-malen schietpartijen bij ván en mét Hollandse grensbeambten . . . de rest laat zich raden.

Hoe werd de entrée opgevat van nog naar oude kiesstelsels gekozen Limburgers in de IIe K. der ST.Gen.? In de vergaderingen werden meerderen als niet voor „vol” en als „vreemden” behandeld. Zij voelden zich daar ook niet thuis tussen al die breedspakige en verlichte Hollanders. Als een Limburger opstond om iets te gaan zeggen – en ik doel hier op Sjang Beckers uit Broeksittard, wiens verkiezing tot lid dier kamer HIER met groot vuurwerk gevierd geworden was! – . . . dan kwam er hoongelach en gaf de „Notekraker” (Amsterdam) satirische prenten cadeau, waarbij Beckers op de knieën lag voor een beeldje van O. L. Vrouw: . . . Patrones der smokkelaars, b.v.o.! Want hij had ten gunste van de smokkelaars gepraat . . . en dat was tevens **de eerste keer** dat hij in de Kamer iets gezegd had!

Heerlen ging met de tijd mee en werd stad. De aan de top van haar grootbedrijven staande Hollandse en niet-katholieke directeuren en specialisten – Limburg had die mensen toen nog niet kunnen opbrengen – werden al gauw geconfronteerd met de hier bestaande levensopvattingen en met de in „Zwart” geklede vertegenwoordigers. Men mag er nú niets meer van zeggen . . . zij allen hebben op hun plaats uitstekend werk gedaan, maar tóen . . . bij dat eerste ontmoeten keken zij met scheve ogen naar lange toogdragers, als wij Dr. Poels e.a. zo mogen noemen.

In hun eigen regio voelden zij die inmenging „ab absurdo”. Het is allemaal GOED gegaan en van sociale en maatschappelijke instellingen plukt men nu nog de vruchten.

En nu nóg persoonlijke ervaringen. Als vertegenwoordiger voor Limburg voor de RK-organisatie in het voor Nederland optredend hoofdbestuur onzer vakgroep – enkele jaren vóór de 2e wereldoorlog – ving ik, zij het toen wellicht op schertsende manier bedoeld, nu en dan de opmerking op: ... maar jij komt uit het **donkere zuiden!** Soms was ik er kregelig van ... andere keren lachte ik erom.

Máár ... met al deze mededelingen heb ik nog niets bewezen. Wáár kwam die uitdrukking in wezen vandaan?

Het MEEEST debet aan die uitdrukking zijn naar mijn opvatting enkele op commerciële basis uitgegeven boekwerken, waarin ARMOEDE en zelfs BITTERE ARMOEDE en uitbuiting door de bezittende klasse van onder bekrompen leefomstandigheden verkerende dagloners en arbeiders in gespannen verhoudingen tussen katholieken met hun geestelijkheid en hier geplaatste hervormde predikanten en aanhangers van nieuwe geloofsrichtingen ten voeten uit beschreven werden.

Meerdere van deze boeken waren – hoewel romantisch opgezet – bedoeld als een FELLE AANKLACHT tegen plaatselijke en regionale toestanden en vooral wantoestanden! In mijn veelvuldig verblijf achter de grote rivieren ... dénk erom: ... niet achter de **waterlinie!** – en mijn omgang met daar wonende katholieken en andersdenkenden heb ik er in mijn twintiger jaren heel wat reacties over geslikt: ... „nou, dat zijn me ook toestanden bij jullie ... dáár in dat **donkere zuiden!**” ...

Onze **oude** geschiedenis ... waar ik het in 't begin over gehad heb, zei die Hollandse mensen niets of niet veel.

Die BOEKEN echter uit het begin der 20e eeuw werden als gegrepen, niet alleen om het gegeven en het romantische daarvan, doch wegens de **sensatie**: ... opgesmukt als die werd door de pers dier tijden.

En zelfs de politieke partijen waren er als de kippen bij om munt te slaan uit de propaganda dier boeken: ... de SDAP voorál ...

H. H. J. MAAS, als jong onderwijzer uit de PEEL, was in de pen geklommen en schreef in 1907 het boek „VERSTOOTELING”.

H. N. Ouwering, archivaris in Deurne, wonende op het deftige huis „De Romein”, en een vriend van Maas, werd door het lezen van dat boek zó getroffen, dat hij 'n jaar later, dus 1908, het boek schreef „Uit de DONKERE gewesten”; ... let op 't woord DONKERE, dat hier **voluit geschreven** den volke voorgelegd werd.

Het was als werd Nederland wakker geschut uit een droom: ... hoe was 't toch mogelijk, dat in de 20e eeuw nog dergelijke hémeltergende toestanden onder de bevolking konden heersen!

De boeken haalden hun hédrukken!

Maas schreef 1909 een tweede Peelroman: ... „Het Goud van de Peel”.

Daarna zijn o.m. Coolen en Roothaert gekomen met hun Peelverhalen.

Roothaerts' „DIE VERKEERDE WEERELDT” ... eigenlijk een schitterende prestatie op het gebied der vertelkunst over de verhoudingen tussen katholiek en protestant in Deurne ... haalde in 1939 zijn 27e druk!

Boeken van Maas en Ouwering haalden meerdere herdrukken. „Het Goud van de Peel” kreeg o.a. zijn 3e druk in 1944.

Coolen was de humorist gebleven, die armzalige toestanden wel weergaf, doch deze koppelde aan de nodige humor.

Maas had zijn arbeiders in de Peel in zijn „Goud van de Peel” al in 1909 laten STAKEN; ... d.w.z. in het kader van zijn verhaal pakte die staking als een natuurlijke reactie op de gesignaleerde toestanden! De staking werd echter een féit: ... 1919 in de zomer.

Zij bracht Nederland in beroering en vestigde de aandacht op ongerechtigheden, willekeur en SLAVERNIJ, zoals deze in het Peelgebied uitgeschilderd werden. De „Telegraaf” o.a. was direct bij de hand: ... zij zond een verslaggever naar dat „Voor Nederland toen onbekende gebied” en publiceerde o.a. 10 aug. 1919:

„En als de arme afgetobde peelwerker 's avonds thuis kwam, kreeg hij dikwijls van zijn schreiende echtgenote te horen, dat de directie – dat was de directie van de turfmaatschappij – weer een van zijn kinderen had opge-eist, want zijn contract dwingt hem zijn jongens en meisjes ter beschikking van de My te stellen ...”

Op de 24e augustus daarna kwam de redactie weer met een geheel verhaal over de Peel met de opschriften:

„Arbeidersleed”

„MIDDELEEUWSE TOESTANDEN IN DE PEEL”.

Het was weer een kluif voor het Nederlandse volk: ... lees maar een der passages:

„Onontwikkelde afgetobde arbeiders droegen hun leed in doffe berusting en angstig zwijgen in een toestand van horigheid en lijfeigenschap en van de meest verbijsterde rechteloosheid: ... als 't je niet bevalt, ruk je maar uit ...!”

Dit zijn maar enkele grepen van de vele reacties die opgeroepen werden in heel Nederland.

In februari 1917 waren de katholieke kamerleden Baron van Wijnbergen en Mgr. Nolens de schrijver Maas in de IIe K. aangevallen over zijn romans over de Peel, in het bijzonder over „Het Goud van de Peel”. Hadden zij daarmee juist gehandeld?

En ook was er de opkomende SDAP.

De toestanden in de Peel vraten als een virus door haar propaganda! Zij stapte van het Peelgebied over naar het uiterste zuiden: Maastricht met zijn aardewerkindustrie. Voor Domela Nieuwenhuis waren er zielen te winnen! Het was VRUCHTBARE KLEI daar in Maastricht!

In het in 1900 te Amsterdam door Troelstra e.a. gesticht dagblad HET VOLK werd aandacht besteed aan Maastricht en het daar opkomend socialisme.

Voorlopers daarvan waren geweest de typograaf W. H. Vliegen met 1894 zijn novelle ANNEMIE, uit het Maastrichtse volksleven en het socialistische weekblad voor de zuidelijke provinciën, uitgegeven door Pieters & Co. 1891-1897.

Vliegen had zijn publicaties uitgebreid:

1905 met De Dageraad der volksbevrijding.

1908 met Klanken van Strijd, periode 1883-1908.

Toen de Peelgeschiedenis speelde, nam Maastricht het spel over in een strijd tegen de Regouts. Hemeltergende en mensonwaardige toestanden in de fabrieken, wonen in krotten, slaven van de uitbuiters, vrouwen- en kinderarbeid om van te griezelen.

Troelstra als hoofdredacteur van Het Volk speelde de grote trom. Van de twee kopstukken Vliegen en Pieters werd laatstgenoemde bij een stakingsoproer gearresteerd en ingekerkerd.

Zuid-Limburg en in 't bijzonder Maastricht werd de tweede duistere plek in het DONKERE ZUIDEN, waarbij de geestelijkheid achter Regout c.s. stond.

Vliegen werd lid van de Ite Kamer der ST.G.

Pieters werd wethouder van Maastricht.

Zullen we er nog veel over praten?

Door de evoluties en het ordeningsproces, dat deze landen: . . . ik doel op het oude land van Gelre, voor zover tot Nederland behorende, oostelijk Noord-Brabant (Philips) en Limburg en in het bijzonder Zuid-Limburg (mijnbedrijven e.a.), meegemaakt hebben, is het **totaal-beeld** wel veranderd.

Bewegings-, verplaatsings-, contact- en studiemogelijkheden zijn uitgegroeid en hebben ook deze landen tot een gelijkwaardig partner in de Nederlandse verhoudingen gemaakt.

Mijn relaas zou ik willen eindigen met nog een aanhaling van Jacob van Oudenhoven, door Roothaert in „Die Verkeerde Weereldt” opgenomen:

„Dit Peel-landt is een vreemt stuk Landts, **doncker** ende vael van coleur, hebbende eenen open, waterachtighen grondt, met eenen bovenkorst overtoghen, op de meeste plaetsen niet pas-sabel” . . .

Maar ook **dát** is veranderd!

Meerdere nog in de plaggenhutten in margarinekistjes gelegen hebbende baby's bekleden nu functies in het maatschappelijk leven . . . en zijn achtenswaardige mensen geworden!

En al zingt men bij bruiloften daar nog wel eens een lied met een regelmatig refrein:

„Mardi, mordjuu en sakkerdommen,
Zo klinkt de taal des bruidegommen . . .”,

men spreekt ook in de Peel **niet** meer over de **donkerheid** van het landschap.

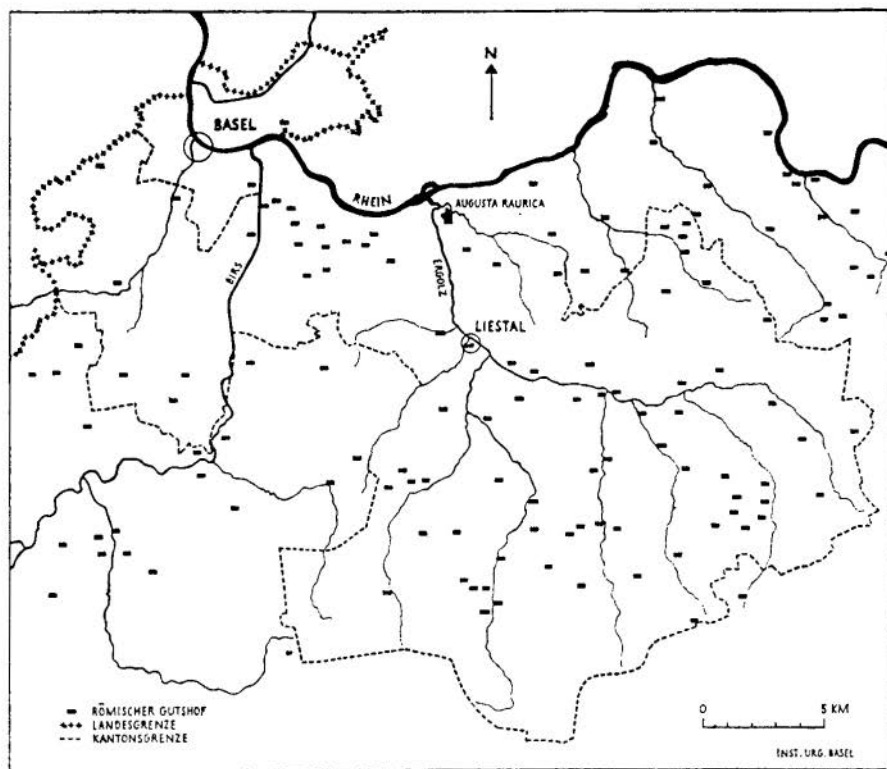
En daar heeft **Toon Kortooms**, een van de veertien „**turf**-gegeten-hebbende” kinderen van het grote gezin uit de Peel voor gezorgd. En hij zorgt er **nóg** voor!

P. A. H. M. PEETERS

AUGUSTA RAURICA

Een aantrekkelijk object voor amateur-archeologen en andere geïnteresseerden, waaraan tot nu toe weinig of geen aandacht is ge-Raurica, het tegenwoordige Augst, op ± 25 km t.o. van Basel aan de Rijn gelegen (zie situatiediaagram).

Ieder jaar trekken veel Nederlanders tijdens hun vakantie naar Zwitserland. Een bezoek aan Augst (Baselaugst en Kaiseraugst) is de moeite waard, temeer daar veel van het opgegraven ter plaatse is geconserveerd. Zo wordt de rijke geschiedenis van dit stadje voortreffelijk in beeld gebracht door de gerestaureerde fragmenten van verschillende Romeinse bouwwerken.

Afb. 1

Augst is voor provinciaal-Romeinse begrippen vrij oud. Het werd naar alle waarschijnlijkheid gesticht 21 juni 44 vóór Christus door de Romein L. Munatius Plancus ¹⁾. De stichting van Augst is weliswaar „de iure” in 44, maar de eigenlijke bouw van de stad moet men plaatsen tijdens Augustus’ oponthoud in Gallië (16-13 vóór Chr.). De archeologische vondsten gaan slechts terug tot ± 15 vóór Chr. Augst is in wezen geen militaire nederzetting, wel bedoeld als verblijf voor veteranen uit het leger. Het doet denken aan Corioval-lum-Heerlen, dat –hoewel geen colonia – na het eerste militaire contact uitgroeide tot een burgerlijke nederzetting van enige betekenis en pas later een landinwaartse rol ging spelen in de militaire geschiedenis van de grensverdediging. Zo ontwikkelde zich ook Augst tot centrum van handel en nijverheid, waar de Romeinse cultuur een grote plaats innam.

Augusta Raurica behoorde tot de grote provincie Gallia Belgica en moest als zodanig de belastingen betalen aan de keizerlijke procurator in Trier ²⁾. De keizerlijke stadhouder had zijn zetel te Reims. Tijdens Diocletianus (284-305 na Chr.) werd Augusta Raurica ingedeeld bij de nieuwe provincie Sequania, later Maxima Sequanorum, met de hoofdstad Vesontio (Besançon) en behoorde het tot het Dio-cesis Galliarum ³⁾.

Op de Tabula Peutingeriana, de bekende Romeinse reiskaart, komt Augst voor als Augusta Ruracum en ligt het op de route ARBOR FELIX (Arbon a/d Bodensee) - MOGONTIACO (Mainz) - AGRI-PINA (Keulen) - NOVIOMAGI (Nijmegen) - LUGDUNO (in de buurt van Katwijk). Een andere voor Augst belangrijke route is de verbinding VIGENNA (Vienne bij Lyon) - GENNAVA (Genève) - AVENTICUM HELETIORUM (Avenches) - AUGUSTA RURA-CUM ⁴⁾.

Deze uitermate gunstige ligging moet wel invloed hebben gehad op de industrie. De ontdekking van een uitgebreid gebouwencomplex in het zuiden van de stad onderstreept de betekenis van Augst op het gebied van de handel. Ten zuiden van de Kellerstattstrasse lag een Mansio, een logiesverblijf voor handelslui, privéreizigers en pelgrims voor de nabij gelegen tempels. Bovendien werden in de stad tal van werkplaatsen opgegraven. Zo moeten in Augst o.a. textiel-handwerkers, slaggers, vleesrokers en bronsgieters geleefd en ge-werkt hebben. Een merkwaardig bouwsel werd in insula 23 aange-troffen, de insula (= gedeelte van een Romeinse nederzetting) van de vleesrokers. Hier bevinden zich verschillende ruimtes om het vlees te roken, meestal grenzend aan een kookplaats. Het grote aantal kan wijzen op grote productie van gerookte vleeswaren en export. Reeds Varro (± 36 vóór Chr.) schrijft, dat uit Gallië ham, spek en worst werden ingevoerd ⁵⁾.

Op afb. 2 is duidelijk te zien, hoe de stad volgens een strak geometrisch schema ingedeeld is, dat teruggaat op het zogenaamde Pomerium, de grens van het stadsgebied, die bij de stichting werd vastgesteld en op religieuze wijze werd bekrachtigd. De ruggegraat van dit schema zijn de *Cardo maximus* en de *Decumanus maximus*. De voornaamste gebouwen, nl. Forum, Basilica, Curia en Forumtempel, lagen in het centrum van de stad, bij het snijpunt van *cardo* en *decumanus*, de twee hoofdstraten.

Wanneer men de korte wandelroute volgt (duur ± 1 uur), die uitgestippeld is langs verschillende gerestaureerde en geconserveerde Romeinse bouwwerken, komt men achtereenvolgens langs de tempel op Schönbühl, het theater en het Forumcomplex. Wanneer men de langere route van 3 uur neemt, komt men bovendien nog langs het tempelgebied Griennmatt, de thermen, de oostpoort en de stadsmuur en tenslotte het Kasteel Kaiseraugst, het zgn. *Castrum Rauracense*.

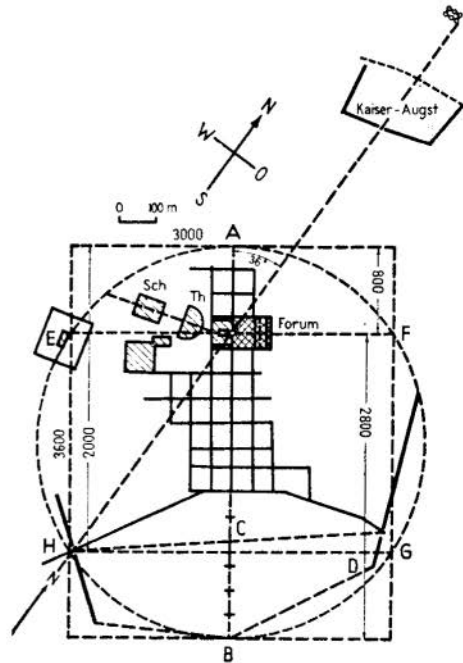
Ik laat hier een korte beschrijving volgen van de voornaamste bezienwaardigheden:

a. Het tempelgebied Griennmatt bestond uit het *Septizonium* en een geneeskrachtig bad. Het is ongetwijfeld een sacrale kuurplaats geweest. Het *Septizonium* zou gewijd kunnen zijn aan de planetengoden, d.i. aan de uit zeven zones bestaande hemel. De gevonden votiefstenen van *Aesculapius* en *Apollo* kunnen wijzen op het feit, dat de priesters van het heiligdom tegelijkertijd het artsenberoep uitoefenden.

b. De tempel op Schönbühl kent twee bouwperiodes. In de oudere periode bestond de cultusplaats uit enkele vierhoekige gebouwen van het bekende type. Vanaf het begin is Schönbühl een heilig gebied geweest ten behoeve van de inheemse eredienst. De officiële Romeinse godencultus was natuurlijk op het Forum in de *Jupiter-tempel*.

De jongere bouwperiode, ± 150 na Chr. ontstaan, geeft een tempel op een podium met tempelhof, omgeven door drie muren, waarvan de binnenste en buitenste muur zuilen bevatten. Voor de tempel bevond zich een altaar.

c. Via een trap bereikte men het theater, dat nu nog veel van zijn majestueuze omvang laat zien. Het theater, dat gebouwd werd *EX DECRETO DECURIONUM* (volgens raadsbesluit), bood plaats aan ± 7000 toeschouwers, die ook nu regelmatig de theaterrijen be-

Afb. 2

volken om te genieten van antieke toneelstukken in moderne ensce-
nering.

d. De hoofdgebouwen lagen, zoals gezegd, in het centrum van de stad, bij het snijpunt, de Umbilicus, van de cardo en decumanus. Het Forum, 33×58 m., werd aan de noord- en zuidzijde afgesloten door een zuilenrij. Daarop volgde een 6 meter brede gang en een rij van 10 gelijkmatige kamers, waaraan later nog een rij met kleinere kamers toegevoegd werd.

De Basilica – markthal en beurs, waar tevens recht werd gesproken – bestond uit een langgerekte hoofdruimte van 22×49 m., door twee zuilenrijen in een hoofdschip en twee zijschepen verdeeld.

Aan de oostelijke zijde van de Basilica lag de Curia – vergaderge-
bouw voor gemeenteraad – vastgebouwd. Deze 'toren' had een doorsnede van ± 16 meter en omsloot $\frac{3}{4}$ van een cirkel. De Basilica en de Curia zijn in de oudheid ten prooi gevallen aan een grote brand, maar nu voor een gedeelte gerestaureerd.

Aan de westkant van het Forum stond de Juppitertempel op een podium van 15×26 m. Aan de lange zijden had de tempel 8 zuilen, aan de smalle zijden 6. Voor de tempel, 2,5 m. voor de tempeltrap, stond een zandstenen altaar met de afbeelding van een omkranste adelaar, het symbool voor Jupiter.

De inscriptie, gevonden op het Forum en gedateerd op 145 na Chr., zou volgens Prof. Rudolf Laur-Belart kunnen wijzen op de mogelijkheid dat alle grote bouwwerken van Augst zijn ontstaan tengevolge van een enkele ingrijpende vernieuwing en planmatige verfraaiing van de stad in de eerste regeringsjaren van keizer Antoninus Pius, 138-161 n. Chr. ⁶⁾

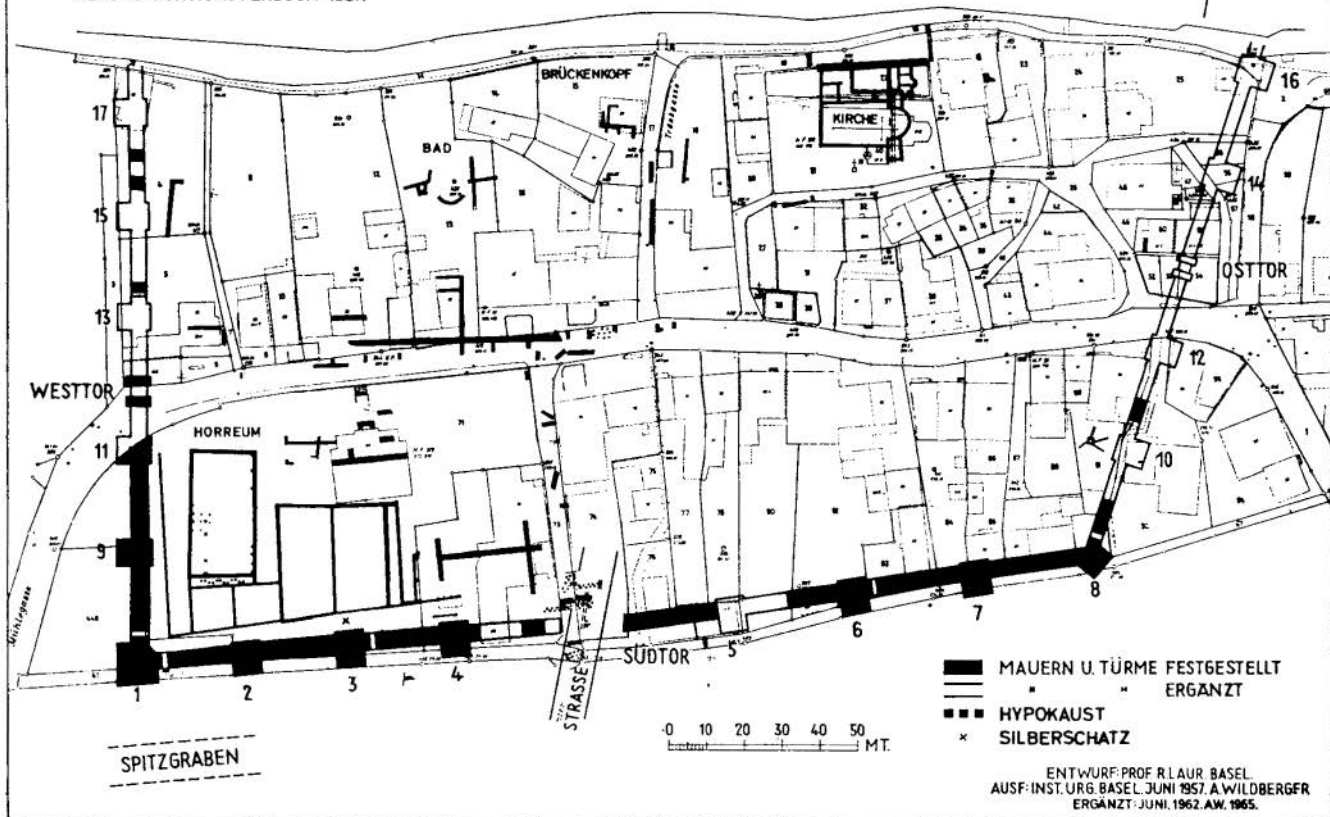
e. Augst kende in de Romeinse tijd twee thermencomplexen. De zgn. vrouwenthermen van midden eerste eeuw zijn ten offer gevallen aan de huizenbouw en aan de aanleg van wegen. Dat deze thermen zo goed als uitsluitend door vrouwen gebruikt werden, bewijzen de vondsten van talrijke benen haarspelden en kralen van halskettingen.

De hoofdthermen hadden een afmeting van $96 \times 84,4$ meter en behoorden tot het streng symmetrische type. In het zuiden is vermoedelijk een woonhuis geweest, dat tengevolge van de thermenuitbreiding is afgebroken, en waarvan de kelder is teruggevonden met sporen van een venster, twee nissen en een trap.

f. Hoewel niet meer zichtbaar, blijven de begraafplaatsen toch van groot belang. Zoals gebruikelijk, lagen ze ook in Augst aan de rand van de stad, langs de hoofdwegen. De graven dateren vanaf de eerste eeuw na Chr. Bijzonder interessant is een christelijke grafsteen uit de vierde eeuw na Chr. met ankersymbool i.p.v. het verboden kruis, met de volgende inscriptie:

CASTRUM RAURACENSE
REKONSTRUKTIONSVERSUCH 1957.

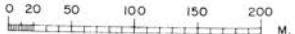
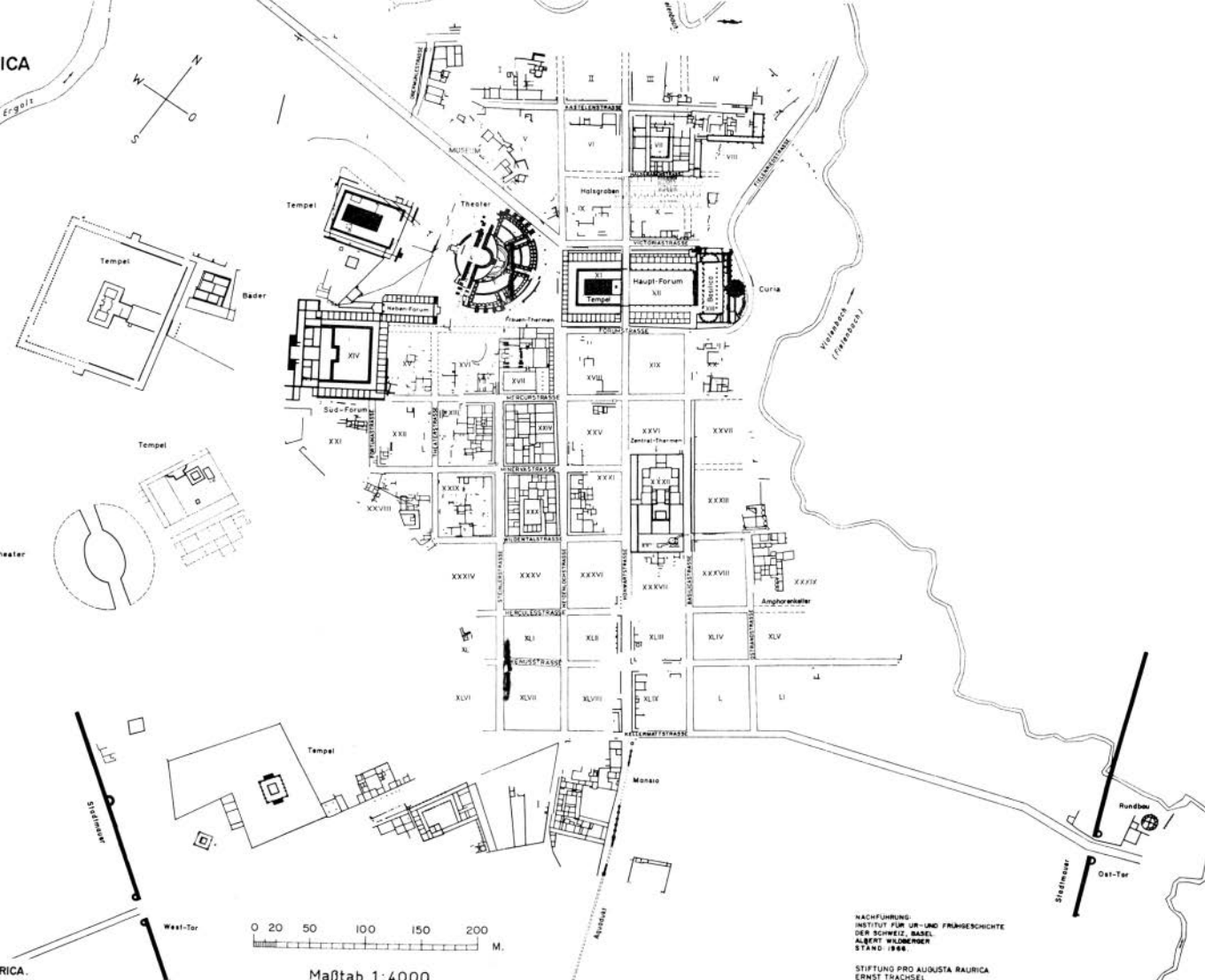
← Rhein

Afb. 3

ENTWURF: PROF. R. LAUR, BASEL.
 AUSF.: INST. URG. BASEL, JUNI 1957, A. WILDBERGER
 ERGÄNZT: JUNI 1962, A.W. 1965.

AUGUSTA RAURICA UEBERSICHTSPLAN

D M
ET MEMORIE AE
TERNE EVSSTATE
CNIVGI DVLCI
(S)SIME QVI VISIT
(ANNIS) LXV
AMATVS
POSVIT

„Aan de goddelijke Manes en ter eeuwige gedachtenis plaatste Amatus (deze steen) voor zijn allerliefste vrouw Eusstata, die 65 jaar oud werd” 7).

g. In het zuidwesten en zuidoosten zijn resten gevonden van stadsmuren met stadspoort. Eigenaardig is het ontbreken van het eigenlijke poortgebouw. Slechts een opening tussen de muren geeft de poort aan, die aan beide zijden geflankeerd werd door een naar buiten uitspringende toren in de vorm van een halve cirkel. Het ontstaan van de stadsmuren is waarschijnlijk te dateren na de eerste aanval van de Alamannen in de Agri Decumates, 233 na Christus 8). Het blijft echter bij een poging de stad te ommuren, want de muren zijn nooit geheel voltooid.

Na de val van de limes, ± 260 na Chr., en de daaropvolgende invallen van de Germaanse Alamannen werden er nieuwe plannen gemaakt om een stadsmuur op te richten. Dit plan werd weer niet uitgevoerd. In het noordelijkste gedeelte van de stad werd een grachtenstelsel aangelegd dwars door de huizen heen, de zgn. Halsgraben. Vele gebouwen werden afgebroken en het materiaal werd gebruikt voor de aanleg van de verdedigingswerken.

De stad raakte in verval en in haar plaats kwam nu het 'Castrum Rauracense', zo genoemd in de Notitia Galliarum (afb. 3). Dit laat-Romeinse castrum werd vermoedelijk in Diocletiaanse tijd, ± 300 na Chr., gebouwd. De oppervlakte van 3,6 ha (noorden 284 m., zuiden 261 m., westen 170 m., oosten 146 m.), was groot genoeg voor een legioen. Het was waarschijnlijk het kwartier van het door Diocletianus opgerichte Legio I Martia en vormde nog lange tijd het bolwerk voor de Romaanse inwoners tegen de Alamannen op de tegenoverliggende Rijnsoever.

Het Castrum Rauracense is de verbinding tussen de vervallen Colonia Augusta Raurica en de Middeleeuwen, waarna het door het geleidelijk opbloeiende Basel overvleugeld werd. Zo raakte weer een Romeins provinciestadje in vergetelheid. Door de opgravingen en de daarbij gevonden voorwerpen kan men zich een beeld vormen van de toenmalige situatie. Augst is bovendien in het gelukkige bezit van een Stichting, die zorgt voor de nodige financiën om het opgravingswerk voort te zetten. Het resultaat hiervan is een voortreffelijk museumbezit en overal in de stad verspreide Romeinse ruïnes, die door conservering voor het nageslacht werden bewaard.

G. J. MARELL

Noten:

1) Inscriptie op grafmonument van L. Munatius Plancus op kaap Caieta (tussen Rome en Napels, ten zuiden van Formiae): L MVNATIVS L F L N L PRON PLANCVS COS CENS IMP ITER VII VIR EPVLON TRIVMP EX RAETIS AEDEM SATVRNI FECIT DE MANIBIS AGROS DIVISIT IN ITALIA BENEVENTI IN GALLIA COLONIAS DEVXIT LVGDVNVN ET RAVRICAM.

L. Munatius Plancus was in 44 en 43 vóór Chr. stadhouder in Gallië.

2) De legatus Augusti pro praetore censuum accipiendorum of ad census accipiendos, later ook wel procurator Augusti ad census genoemd (J. Marquardt, Römische Staatsverwaltung, 2. Band, 2. Aufl., Leipzig, 1884, p. 215).

Ook onze streek moest de belastingen betalen aan de belastingdirecteur van Trier.

3) In 297 na Chr. grote hervormingen, o.a. op staatkundig gebied. Gallië werd verdeeld in twee diocesen: het Dioecesis Galliarum en het Dioecesis Viennensis. Het gallische diocees omvatte 8 provincies, waaronder Belgica prima met de hoofdstad Civitas Trevirorum en Germania secunda met de hoofdstad Colonia Agrippinensis (J. Marquardt, Römische Staatsverwaltung, 1. Band, 2. Aufl., Leipzig, 1881, p. 282-283).

4) K. Müller, Die Peutingersche Tafel, Stuttgart, 1962, segment III, 4/5.

K. Müller, Itineraria Romana, Stuttgart, 1916, p. 39-57; 123-125.

5) Varró, de re rustica, 2, 4, 10.

6) De inscriptie luidt als volgt: IMP CAES DIVI HADRIANI F DIVI TRAIANI PARTHICI NEPOTE DIVI NERVAE PRONEPOTE T AELIO HADRIANO ANTONINO AVGVSTO PIO P P P M TRIB POTEST VIII IMP II COS III... ATVS PROC (Laur-Belart, Führer, p. 47, 84).

7) De Manes waren de levende doden in de onderwereld, de persoonlijke geest van een of andere afgestorvene. De eerbewijzen aan de Manes zijn een teken van het vaste geloof van de Romein in de onsterfelijkheid. Zo is ook dit heidens element te verklaren in een christelijke grafinscriptie (cf. Richmond Lattimore, Themes in Greek and Latin epitaphs, 1962, p. 90).

8) Het door Domitianus (81-96 na Chr.) bij het Rijk ingelijfde gebied op de rechteroever van de Rijn (het tegenwoordige Baden-Württemberg). Het werd bewoond door Kelten, die daar door de Germaanse Alamannen zijn verdreven.

LITERATUUR

Prof. Rudolf Laur-Belart, Führer durch Augusta Raurica, 4. Auflage, Basel, 1966.

Provincialia, Festschrift für Rudolf Laur-Belart, Basel, 1968.

Felix Stähelin, Die Schweiz in römischer Zeit, 3. Auflage, Basel, 1947.

Langs de Geleenbeek te Benzenrade

Benzenrade verenigt nog in zich de charme van natuurschoon en de gaafheid van aangepaste bewoning. Zowel de bodem als de bebouwing zijn voor ons als een boek, waarvan wij willen proberen, bladzijde na bladzijde, de teksten te verstaan en in hun onderling verband te zien. Veel van wat niet meer zichtbaar is, moet weer uit het verleden in het heden geroepen worden om waar te maken, dat dit ongerept stuk van Heerlen-Zuid een nog waarneembaar landschappelijk monument is, dat in zijn totaliteit de bescherming zou moeten genieten zoals bedoeld in de Monumentenwet 1962.

Alvorens tot de historie van Benzenrade over te gaan, moet met 'n enkel woord iets gezegd worden over de **diepere oorzaken van het ons omringende natuurschoon**. Hiervoor laten we ons gidsen aan de hand van een tekst van wijlen F. van Rummelen, die met de warmte, gevoed door zijn liefde voor de geologie van Zuidlimburg, ons in zijn „Leert Zuidlimburg kennen” (Mijnen-nummer, V.V.V.-uitgave 1938) een boeiend bericht geeft:

„De kom van Heerlen ligt op een riedel tussen de dalen van de Geleen- en Caumerbeek. Dit Heerlense keteldal is door deze beken in de Middenterrastijd en daarna uitgeslepen in het vroegere hier aanwezige Hoogterras van de Maas. Bij het einde van de helling van het Geleendal merken we aan de steilrand, dat hier wel iets bijzonders aan de hand is. Inderdaad hebben we te doen met een geologisch merkwaardig verschijnsel, bekend onder de naam de „**storing van Benzenrade**”, een grote scheur in de aardkorst. Van een voor 30 miljoen jaren ontstane meer-bodem heeft deze storing ons in, door een zee, afgezette lagen gebracht, die op de respectabele ouderdom van circa 120 miljoen jaren sinds hun wording kunnen terugzien”. En met een variant op een der gedichten van Guido Gezelle zegt van Rummelen:

„Mij spreekt deze bodem een tale
Mij zijn zijn gesteenten beleefd . . .”

Nu wij ons gedragen weten door een zó oude bodem, die ons **aanschouwelijk** in de vorm van **hoogte-verschillen** zijn geschiedenis laat zien, willen we eens gaan onderzoeken, hoe oud hierop mensenwerk en dus menselijk leven en samenzijn kan worden vastgesteld. We ontdekken er niet aan, dat we op onze speurtocht naar bewijsstukken de **romeinse kolonist** ontmoeten, hier vlak bij de vijver van hoeve Benzenrade. In de dertiger jaren, zo deelt oud-archivaris P. Peters ons mee, zijn bij het vergroten van de vijver **romeinse voorwerpen** te voorschijn gekomen. Ditzelfde kan óók gezegd worden van de

Dael, van de Doom en van landbouwnederzettingen in het Caumerbeekdal. De bewoning hier ter plaatse gaat stellig terug tot in de 2e eeuw van onze jaartelling en past in het kader van hetromeins nederzettingssysteem: het creëren van landbouwbedrijven in of nabij de waterrijke dalen en rondom Coriovallum-centrum, waar de produkten op de markt konden worden verhandeld.

Duidelijker wordt de bewoning in de **Frankische tijd**, die we dan tot in de 10e eeuw laten uitlopen. Niet, dat we hiervan nog bewoningsporen kennen. Maar de **namen** kunnen hier tijdrekenkundig worden gehanteerd. Zowel het woord „Benzenrade” als het woord „Geleen” komt ons hier van pas: **het toponymisch bewijs**.

Omstreeks het jaar 1000 krijgen we 'n nieuwe uitbouwperiode. We moeten ons goed voor ogen stellen, dat het hoofdmiddel van bestaan de **landbouw** was, zodat hierop de meeste activiteiten van de mensen gericht waren. Dit blijkt dan ook uit de in die tijd ontstane woordenschat, die veelal eindigt op -rode, rade, Nieuwen-hagen, Ven-lo, Her-lo, Schin-veld, Douven-rade, Kun-rade, Bingel-rade enz. Benzen-rade kan hierin rustig geplaatst worden. Het suffix -rode of -rade betekent „ontginning”; benzen, binzen, biesen = met biesen begroeide plek. Ook is het af te leiden van de oud-germaanse persoonsnaam Ben, Benno, Benedictus (Benz).

Een ander bijzonder interessant bewijs doet ons de heer J. Jongen aan de hand in het artikel: „Plaats- en riviernamen in onze streek” (Land van Herle XII (1962), 3-12). Hierin plaatst hij ook de benaming van de **Geleen**-beek tijdrekenkundig. Hij zegt in dit verband o.m.: „In het eens Keltisch Ardennen-Eifelgebied komen tal van riviernamen voor, die iets gemeenschappelijks hebben: 'n klinker + -r-: Ahr, Saar, Our (Ur), Roer, Sure (Sauer), Soor, Ourth, Urft, Voer, Jaar (Jeker), Geer, Niers. Hierin zitten als stam de aar (hoeve de Aar, Aarveld, Euren), oer, oor, ur, enz. Zij staan in verband met het Keltische **ara** = bron, beek. Het waren dus soortnamen. De opvolgers van de Kelten, de Germanen, verstonden deze namen niet en beschouwden ze als eigennamen. Ze lieten ze dus als „benaming” intact en voegden er „beek” of „rivier” aan toe; b.v. Oirsbeek, waarvan „oir” reeds „beek” betekent.

Eenzelfde **taalverschijnsel** doet zich voor met de riviernamen „Geul” „Gulp” en „Geleen”. Ze zijn verwant met de namen „Kyll” en „Gill”, die van Keltische oorsprong zijn en eveneens „beek” of „rivier” betekenen. In de Zuideifel stromen de Grote- en de Kleine Kyll, in de Erft een Gillbach, terwijl de Gileppe in het Duits ook Gillbach heet. De naam „Geul” is hetzelfde als Gill en Kyll = rivier, terwijl „Gulp” = kleine Geul betekent. Ook de benaming „Geleen”-beek hangt samen met Geul, Gill en Kyll. Tijdrekenkundig sluit deze naamgeving van „Geleenbeek” aan bij de romeinse occupatieperiode, zodat we mogen stellen, dat we hier met **continuïteit van bewoning** te doen hebben.

BENZENRADERHOF ¹⁾

Huis en Hoeve Benzenrade was met al zijn dependentiën en kleine lenen een Wickrader leen, dat te Valkenburg verheven werd. Het leengoed besloeg met bouwland, weiden, beemden, bos en heiden 80 bunders.

De **Geleenbeek** ontspringt in een hoog gelegen kelder van Benzenraderhof. Het water wordt door een buis naar een vijver geleid. Toen deze voor jaren vergroot werd, kwamen muren, pannen, scherven en Romeinse munten te voorschijn van een Romeinse villa, die er gestaan moet hebben.

De buurt Benzenrade ontleent haar ontstaan en naam aan deze nederzetting. Hier werd evenals in Kunrade eeuwen lang kalk gebrand voor het bouwen van huizen.

Reeds in 1281 komt een Bercholphus van Bensenrade voor. Leenman van „den hoff tzo Bensenroide” was in 1381 Arnolt van Bensenroide. Zijn zoon Arnt van Buynssenrade kreeg de hoeve in 1443; rond 1486 komt weer een Arnold van Bensenraedt voor. Het goed werd verheven in 1537 door de gevolmachtigde van Jr. Hendrik van Binsfeldt; in 1577 door Jr. J. van Binsfeldt na de dood van zijn vader; in 1613 door Jr. Frederik van Schaesberg in huwelijk met Maria van

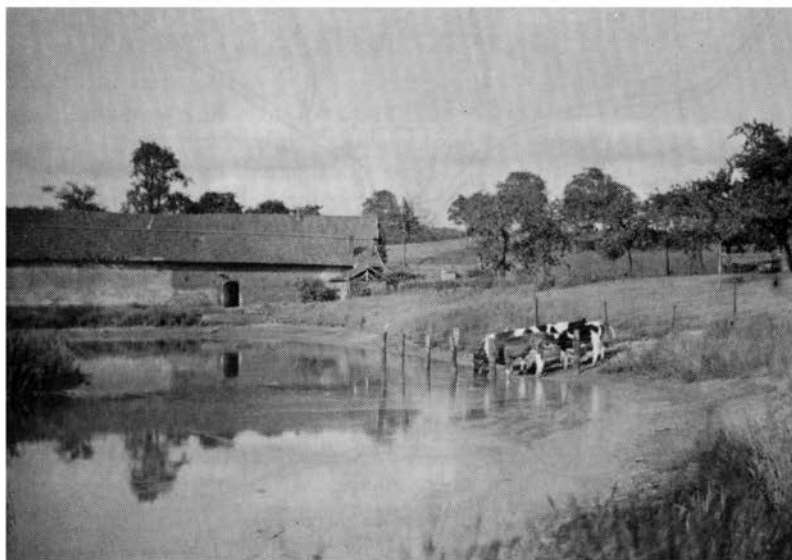

Hoeve Benzenrade – hoofdingang

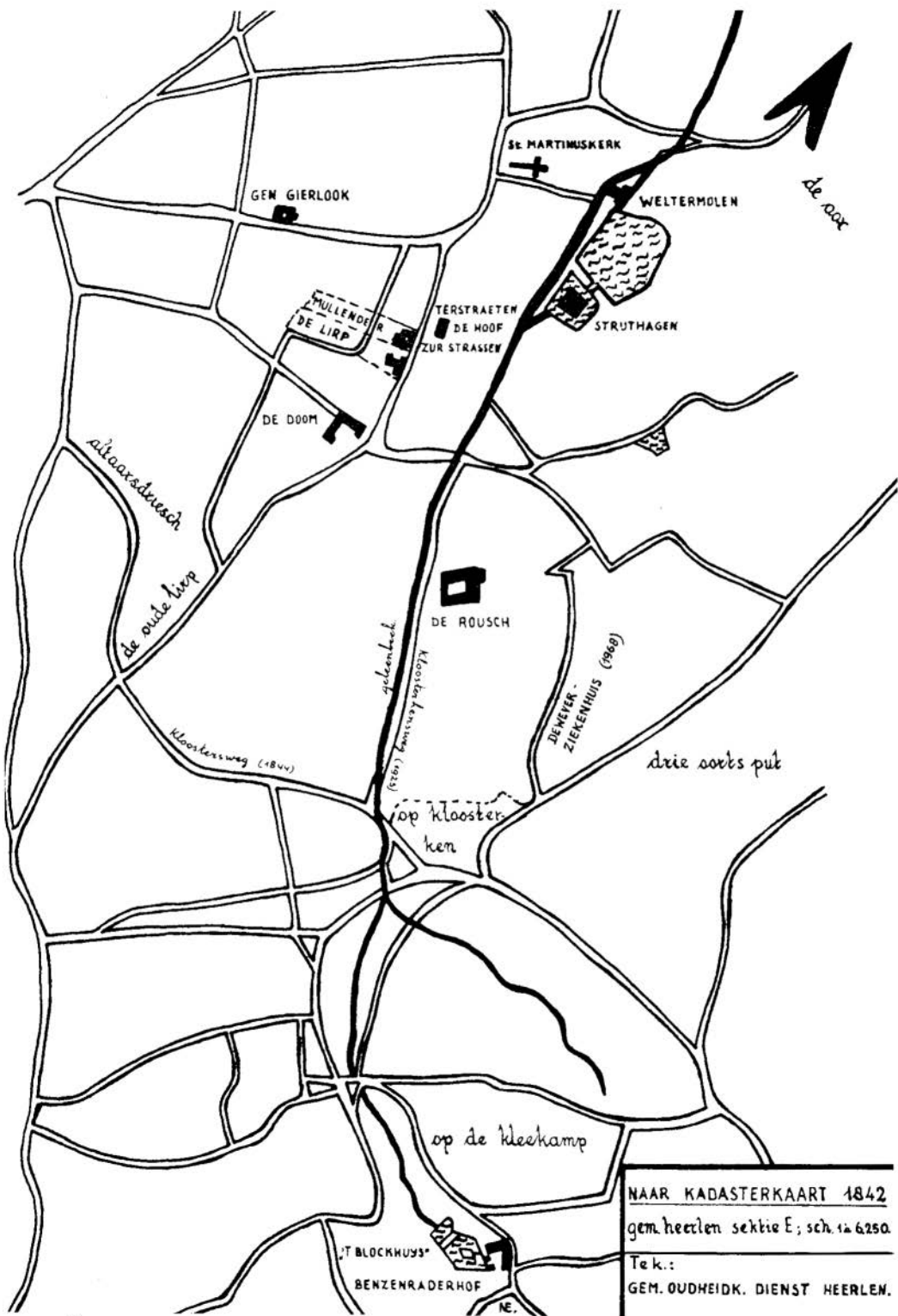
Binsfeldt. Het geslacht van Schaesberg bleef in 't bezit van de hoeve tot het begin der 19e eeuw, toen het door het Franse Republikeins bestuur tot staatsdomein verklaard werd. In 1808 werd het aan Frans Joseph Dufay van Luik verkocht. In 1840 ging de hoeve bij verkoop over aan de erfgenamen Stassen-Burgens te Schaesberg. In 1880 werd eigenaar de heer Ferdinand van Oppen-Stassen. In 1933 was bezitter de heer Frans Schepens-Ross; thans is de hoeve eigendom van de gemeente Heerlen.

EEN SLOTKAPEL TE BENZENRADE 2)

Op 3 september 1682 begaven de schout van Herle, Leonard Cartier, en de schepenen Johan Pelt en Nicolaas Hokels zich naar de hof Benzenrade op verzoek van de heer Wolffgangck Wilhelm, baron van Schaesberg en diens echtgenote. Aldaar werd aange- troffen de weduwe Thomas Roseboom „oudt 76 jaeren, haer verstandt ende memorie ten volle machtigh, uijtgenomen haer beenen”. Zij verklaarde na de eed afgelegd te hebben „dat haer wel indachtigh is geweest, dat op den hoff Bensenraedt heeft gestaen een Adelijck hujs genaempt het Blockhuijs, waer aff het principaele hujs is affgebrant”. Aan dit huis was blijkbaar een kapel verbonden.

Hoeve Benzenrade - achterzijde.
Midden in de tegenwoordige vijver stond eertijds het z.g. „Blockhuijs”.

NAAR KADASTERKAART 1842
 gem. heerlen sectie E; sch. 12 6250.
 Tek.:
 GEM. OUDHEIDK. DIENST HEERLEN.

Hieromtrent verklaarde zij „dat sij selfs de plaetse ende een deele van den Altaer, voor desen op deselve plaetse gestaen, hebbende gesien(en) het hout van de plaetse daer den Altaer heeft gestaen, heeft afgebrocken ende verbrant”.

Ook verklaarde de weduwe Roseboom, dat zij „diverse maelen heeft hooren seggen dat ten tijde wanneer den selven huijse ende Altaer noch in standt was, wierde door eenen Capelaen genaemt heer Orlinghs, die op het voornoemde huijs gewoont heeft ende de plaets bedient als capelaen, gevende redenen van wetenschap dat sij dit van kindsgebeente af heeft gehoord en daer alle omme verkeert tot desen huijdigen dach toe. Ende insonderheit, dat haer ende alle ingesetenen, soo van den Dorpen Bensenraedt ende Vrussenbergh beken is, dat seecker putt, noch deser uyren staende omtrent het huijs van Peter Voragie, genaemt de drij orloghs putten, daarvan haere derivatum (naamsafleiding) heeft bekomen, dat den voorsc. heer Orlinghs als capelaen sijn getijden 's morgens heeft gaen lesen over wegh naer de voorsc. putten” (Gichtregister L.v.O. 6197 (oud 2029), G.A.H.). Later werd deze put te Benzenrade de „Drie Oorts Put” genoemd.

De huiskapel van het voormalig kasteel gaf tevens gelegenheid aan de pachtersfamilies tot het vervullen van de zondagsplicht. De huidige kapel, die op een andere plaats gebouwd is, bestaat ruim veertig jaar.

Parallel hieraan ligt het ontstaan van Welten als kerkgemeente uit de huiskapel van het voormalig adellijk huis de Doom, waarvan het bestaan historisch vaststaat sinds de Frankische tijd (8e-9e eeuw).

HET ALTAARRECHT VAN BENZENRADE NAAR KASTEEL SCHAESBERG ³⁾

T.g.v. het huwelijk van Frederik van Schaesberg met Maria van Binsfeldt, 1592, erfde zijn vrouw in 1613 de goederen van Benzenrade en Keverberg. Benzenrade stelde een vermogen voor van 80 bunder aan akkerland, weiden enz.

Ook het beneficium van het altaarrecht ging over op kasteel Schaesberg. Het altaar zelf was verwoest door oorlogsgeweld evenals het kasteel Benzenrade zoals blijkt uit de civiele gedingen, anno 1671: „verclaren gehoort te hebben dat het huys Bensenraet in oorloghtijde is gereueneert ende het beneficium aen het huys Schaesbergh getransereert geworden”.

Op een bepaald tijdstip zijn deze overgedragen altaarrechten bestreden, zodat op verzoek van Isabella Margaretha, vrijvrouw van Schaesberg, door enige betrouwbare personen dienaangaande verklaringen zijn afgelegd voor schout en schepenen van Heerlen anno 1671. Getuigen waren: Jakop Sluypers, gewezen koster te Welten, „oudt in de 80 jaeren”, Hendrik Schepers, oud-koster van Heerlen, „oudt omtrent 48 jaeren”, mr Geurdt Cortenbach, „oudt 66 jaeren” en Thomas Roseboom, halfwin op de hof Benzenrade, „oudt 61 jaeren”. Als antwoord op de hun gestelde vragen

door het Heerlense gerecht, bevestigen ze, dat: „In den eersten altois gehoort te hebben, dat het Adelijk Huys Bensenraedt voor dato sonds aengehadt hebben eenen altaer, gebeneficieert (inkomsten uit geestelijk goed) met vier mudden haveren jaers tot eenen messe s'vrijdags in de weeke. Dat het selve huys ende aencleven van dyen naerderhandt is gesuccedeert (overgegaan) aen het adelijk Huijs Schaesberg. Dat, vermits de caduciteyt (bouwwaligheid) vanden voors. Huys Bentzenraedt, het selve beneficium voor veele jaeren bij de possesseuren doen ter tijdt is getransfereert (overbrengen van de ene plaats naar de andere) geworden totten selven huys Schaesbergh. Dat den vader saliger vanden jongst overledenen heere Johan Frederick vrijheere van Schaesberg, Alstorf, Kriekenbeck ende Mertzenich, des vorstendoms Guilick lanthoffmeester, Amptman tot Bruggen, Dalen etc. hetselve beneficium heeft gegunt gehadt aen seeckeren heere Johan Schepers in sijnen leven Rector der capellen tot Welten tot desselffs betere subsistentie (levensonderhoud) met desen last nochtans dat den voors. Rector schuldig ende gehouden is geweest alle weecken als voor op vrijdags te doen eene messe op den voors. adelijcken huijse Schaesbergh oft emmers als voors. vrijheere daer was resideerende. Dat naer doot vanden voors. heere Scheepers hetselve beneficium bij voor hochg. heere Baron uijt gelijcken consideratien (overwegingen) ende lasten vergunt is geworden aen seeckeren heere Joachim Syberti. Dat naerderhandt den voors. heere Joachim om reedenen (aenden geistliche overicheyt bekent) gesuspendeert (geschorst) is geworden in sijnen kerckelicken dienst. Datter oirsaecken van dyen gem. heere Baron denselven mede heeft gepriveert (berooft, onttrokken) van de voors. vier mudde haveren ende deselve gegeven aen seeckeren heere Herman Wetzels met last als boven. Dat de voors. deponenten addeeren (bijvoegen) voor reedenen van welweetentheyt in spee mr Gordt Cortenbach ende mr Jacob Sluijpers deselve messen op den voors. Huys Schaesberg ten tijde noch vanden vadere saliger vanden hooghg. Baron in persone gedient te hebben d'welck sij verclaeren bij goede memorie te liever gedaen te hebben omdat sij alsdan visscherije t'eeten creegen etc.”.

L. van HOMMERICH

Noten:

1) P. Peters, Kastelen en leengoederen in Heerlen; Mijnennummer 1933 (uitgave V.V.V.-Heerlen), 43.

2) Jo Horst, Het adelijk huis te Benzenrade en de Drie Oorts Put aldaar; Land van Herle III (1953), 103.

3) N. Eussen, Overplaatsing van het Altaarrecht van het adelijk huis Benzenrade naar het kasteel van Schaesberg; Land van Herle IX (1959), 103-107.

Herdenking van de Bevrijding van Schaesberg

Intussen verschijnen de vlaggen, die al lang klaar lagen. Men wil de bevrijders feestelijk ontvangen.

Eindelijk tegen 3 uur komen de eerste Yanks aan, heel voorzichtig met het geweer in de aanslag. Ze vertrouwen het nog niet. Er konden nog „snipers” (sluipschutters) zijn. Eigenlijk zijn ze van het enthousiasme, waarmee ze ontvangen worden niet gediend. Ze hebben een ernstiger taak. Maar ze ontkomen niet aan de begeesting en moeten zich het welkom laten welgevallen. Tegen 4 uur verschijnt de infanterie, die aan beide zijden van de straat zich langzaam voortbeweegt.

Onbeschrijflijk zijn de tonelen, die zich thans voordoen. Iedereen tracht de bevrijders duidelijk te maken hoe welkom ze zijn en hoe blij wij zijn. Ze verwerven aller harten door hun optreden. Welk een verschil met de Duitsers: geen schreeuwende commando's. Het gaat alles geluidloos. Het schoeisel symboliseert de tegenstelling: geen laarzen met spijkers, die opschudding verwekken, maar gum-mizolen, die geluidloos voorbijglijden. Men voelt zich weer vrij. Kon men de blijdschap en dankbaarheid aan de Amerikanen maar duidelijk maken, doch slechts enkelen kennen een woord engels. Men onthaalt ze en zij zelf zijn gul met sigaretten: een zeldzaam geworden artikel. Meisjes vragen om handtekeningen en adressen. Soldaten tonen grote belangstelling voor kinderen; misschien denken ze aan hun eigen kroost. Ze laten zich fotograferen met een kind op de arm.

Door het heuglijk gebeuren van de bevrijding werd weinig aandacht geschonken aan de gevolgen van de strijd, die in de vroege namiddag had plaats gehad. Gelukkig viel er onder de bewoners van het dorp maar een slachtoffer te betreuren nl. de weduwe van den Elzen-Kerkhofs, wonende Hoofdstraat 139. Toen ze op straat hoorde roepen: Daar komen ze (en ze kwamen inderdaad aan de Ingwie), was ze uit de kelder naar buiten gekomen en werd door een granaatscherf dodelijk getroffen.

De strijd om het dorp heeft, voor zover mij bekend, 2 Amerikanen en 3 Duitsers het leven gekost. De Amerikanen vielen op het Schiffelder voetpad, neergeschoten vanuit een huis aan de Verlengde Hoofdstraat. De Duitsers vielen op onderscheiden plaatsen. Een lag er in de weide achter de Ruiterstraat, met verbrijzelde ledematen, onder een afgeschoten tak van een boom. Toen de eerste Amerikanen de Pasweg op gingen, kwam er een in aanraking met een afgeknapt draad van de elektrische leiding, die nog onder stroom stond. Hij was bewusteloos, maar gelukkig konden de levensgeesten weer bij hem opgewekt worden.

Een grote gebeurtenis was de komst van de eerste tanks. Ze kwamen over de Heugden. Daar het spoorwegviaduct door mijnen versperd was, hadden ze vanaf de Baanstraat de weg door het veld genomen en waren bij het Eikenbos de spoorweg gepasseerd. Ook de jeeps werden met gejuich ontvangen.

De Amerikanen namen bezit van het „Braune Haus” aan de Heerlense weg, waar ze het portret van Hitler zonder ceremonieel verwijderden.

Intussen werden de radio's en andere kostbare zaken te voorschijn gehaald, die men voor de Duitsers verborgen had. Ze werden voor het raam tentoongesteld.

Het bleef op de dag der bevrijding tot diep in de nacht druk op straat. Gedurende deze nacht was er veel activiteit in de lucht, maar de kelder werd niet meer opgezocht.

De dag na de bevrijding, de 19de september, begon in feestelijke stemming. Het bericht van de doden, die bij de bevrijding gevallen waren en in het brandweershuisje lagen, temperde mijn blijdschap. Zij hadden voor ons het leven gegeven. Zelfs de dode Duitser kon ik niet dan met medegevoel beschouwen. Voor de gevallen Amerikanen werd een paar dagen later een uitvaartdienst gehouden.

Ook werd de feestvreugde van de tweede dag der bevrijding getemperd door geruchten: de Amerikanen konden niet verder (inderdaad hielden ze aan de grens halt), ze waren bij Kaalheide teruggeslagen, Spekholzerheide was geëvacueerd, in Terwinselen had men de vlaggen moeten inhalen. Dit laatste was waar en 't geschiedde in de loop van de dag ook in Schaesberg, daar de vlaggen de positie van de Amerikanen aangaven. Er kwamen bezorgde gezichten.

Maar de bezorgdheid verdween, toen tegen 12 uur een aantal tanks van 35 ton in de richting van Nieuwenhagen reed. Ook werd op verschillende plaatsen geschut geplaatst, o.a. tegenover het gemeentehuis op de voetbalwei twee 10-inch kanonnen.

In de namiddag maakte ik kennis met de Amerikaanse M.P. (Military Police). Ik was naar Heerlen geweest om eens te kijken wat daar te doen was. Op de terugweg maakte ik te Leenhof een foto van een tent, die in een wei stond. Naderhand vernam ik dat dit een militair hospitaal was. Ik werd aangehouden door twee M.P.'s en per jeep naar bioscoop Royal te Heerlen gebracht. Nadat ik mij gelegitimeerd had en de dochter van de bioscophouder verklaarde mij te kennen, werd ik weer vrij gelaten. Maar mijn film werd vernietigd. Jammer van de opnamen, waarop historische momenten waren vastgelegd. En het was ook mijn laatste film.

De dag was voor het gros der bevolking een feestdag: niemand werkte en er was veel volk op straat. Trouwens er was ook zoveel te doen. Het meest sensationele gebeuren was wel het in bewaring stellen van de N.S.B.-ers, de hier gebleven Duitsers en van Duitsgezindheid verdachte personen door de inmiddels gevormde O.D. (Orde Dienst), die als politie optrad en zich vestigde in het Braune

Haus. Ook de K.P. (Koninklijke Patrouille gevormd uit ondergronds verzet) liet zich hierbij niet onbetuigd. De zaal van het Streperkruis werd als gevangenis ingericht.

Op woensdag 20 september wilde ik eens gaan zien hoe het er in Grottenrath uitzag, doch toen ik op Duits gebied kwam, begonnen granaten over me heen te vliegen. De Duitsers zaten blijkbaar nog aan de overkant van de Worm. Ik staakte daarom mijn tocht. Des namiddags heb ik met mijn vrouw een wandeling door het dorp gemaakt om de gevolgen van het bombardement in ogenschouw te nemen. De schade viel nog al mee. Voornamelijk waren huizen in de buurt van de Streep, de Poststraat en aan het zuidelijk einde van de Hoofdstraat getroffen. Op de meeste plaatsen hadden daken en ruiten het moeten ontgelden, maar sommige gebouwen waren zwaar beschadigd. In de buurt Streep waren het huis van Schrouf, de Protestantse school, de garage Drzofjefski en het café het Streperkruis, waar aangebouwde stal en varken verdwenen waren, zwaar getroffen. In de Poststraat waren de woningen van Boon, Driessen en Schreuder heerlijk gehavend en in de Bergstraat die van Dieriks, tot onbewoonbaar toe. In de Hoofdstraat waren het de boerderijen van Offermans, Bemelmans, Vorage en Wetzels en de Ingwie. De laatste kreeg vier voltreffers.

Op onze wandeling constateerden we, dat alle weiden en open plaatsen ingenomen waren door tenten en allerlei oorlogsmateriaal van de Amerikanen. In de loop van de namiddag begonnen de kanonnen tegenover het oude gemeentehuis te vuren. Het werd een gedonder, dat iedereen de angst om het hart sloeg en velen de kelder weer opzochten.

Donderdag bood hetzelfde beeld: jeeps, vrachtwagens, kanonnen, tanks, toeschouwende burgers en gewichtig doende O.D.-ers.

In de loop van de morgen bracht ik een bezoek aan de zaal van het Streperkruis, waar de geïnterneerden waren ondergebracht. De ene helft van de zaal was met stro bedekt en diende tot slaapgelegenheden. De andere helft was het dagverblijf, waar een honderdtal mensen zaten en stonden. Men zou een studie hebben kunnen maken van de houding der gevangenen. Het waren veelal bekenden voor mij. De ene keek verlegen, de ander onverschillig, een derde uitdagend. Een groepje zat rustig te kaarten. Ook waren er aardappelen aan het schillen. Een lid van de O.D., met als herkenningstekens een oranje band om de arm en een geweer op de schouder, hield de wacht.

Des namiddags kregen we inkwartiering en wel een chieff-chaplain (hoofdaalmoezenier). Elke dag kwamen een vijftal chaplains bij ons in conferentie bijeen. Een ervan heette Kennedy.

Daarnaast hadden we, vanaf de dag der bevrijding, des avonds soldaten op bezoek. Typisch voor de verhouding van blanken en negers was het volgend voorval. Er waren drie blanken op bezoek en zaten aan tafel. Daar komt een van mijn zoons met twee negers binnen. Zonder een woord te spreken staan de blanken op en gaan

weg. De negers hadden geen lust om te gaan zitten en vertrokken ook.

In de laatste tijd van de Duitse bezetting zag het er droevig uit met de voedselvoorziening. We hadden wel bonnen, maar er waren door gebrek aan aanvoer geen levensmiddelen te krijgen. Ook de komst van de Amerikanen bracht hierin geen verandering. Het duurde meer dan een maand, eer de distributie weer op gang kwam. Gelukkig profiteerden vele gezinnen van de Amerikaanse soldatenkeukens en aangezien er in de eerste tijd een keuken tegenover ons was, profiteerden wij er ook van. Dankbaar aanvaardde mijn vrouw een worst van een kilo of drie, die chaplain Kennedy voor ons meebracht.

Met de komst der bevrijders was ook het gevaar voor oorlogsslachtoffers niet geweken. Zo vonden kinderen van de familie Prickaerts op de Heerlenseweg de dood door splintergranaten bij het uitgaan van het lof te Leenhof op 13 oktober.

Ook begonnen in deze dagen de Duitsers hun vliegende bommen af te vuren die met een angstaanjagend gebrom aankwamen. Aanvankelijk kenden we de betekenis van deze geheel nieuwe geluiden niet, doch toen we wisten dat het vliegende bommen waren, verspreidden ze allerwegen schrik. Ofschoon het doelwit Antwerpen en Luik was, kwamen er hier ook neer, o.a. aan de Drievogels, alwaar een huis in zijn geheel werd weggevaagd.

De eerste weken na de bevrijding was het mooi weer, maar begin oktober trad een regenperiode in. Door de aarde, die tanks, vrachtwagens en jeeps uit de weiden en akkers waar ze doorreden, op de wegen brachten, veranderden deze in modderpoelen, die voor auto's en fietsen onberijdbaar werden.

Een tijd van spanning maakten we door toen midden december het Ardennen-Offensief losbarstte. Het waren in eigenlijke en figuurlijke zin donkere dagen: een dichte mist hing gedurende bijna 14 dagen over een groot deel van West-Europa. Aanzienlijke onderdelen van het Amerikaanse leger met allerlei oorlogsmateriaal verlieten Zuid-Limburg. We vreesden de terugkomst der Duitsers. Tegen Kerstmis waren we weer gerustgesteld: het gevaar was geweken.

Ook de chaplains waren met het leger vertrokken. We hebben geen van hen weergezien.

In de maand januari boden de straten van Schaesberg weer een bijzonder beeld: de trottoirs aan weerszijden waren bezet met rechtopstaande granaten van een halve meter hoog, die dienden voor het offensief tegen de Wurm-Roer-linie, dat spoedig daarop volgde. Daarmee was voor ons de oorlog afgelopen en hernam het dagelijkse leven weer zijn gewone gang.

J. J. JONGEN

De Heer Fr. G. VERRECK

schenkt Genealogische Documentatie

Op 16 december 1969 droeg de heer Fr. G. Verreck, Dorpsstraat 49 te Rimburch aan de gemeenten Heerlen een groot aantal bid- en gedachtenisprentjes over, alsmede een collectie notariële akten en een ansichten-verzameling.

1. **De bid- en gedachtenisprentjesverzameling**, 18e-20e eeuw, bestaat uit nagenoeg 20.000 stuks. Tienduizenden familienamen uit onze regio komen erin voor. Genealogisch-heimkundig en taalkundig wordt hiermee een ongekend rijke informatiebron, van objectieve berichtgeving, geopend. Maatschappelijk kunnen de familienamen geklassificeerd worden naar personen, die in de burgerlijke of kerkelijke sektor functies hebben uitgeoefend. Hiertoe heeft hij jarenlang correspondentie gevoerd, geval voor geval, met familieleden van die overledenen, waarvan hij een bidprentje beoogde aan te leggen. Alle rangen en standen, vanaf de leden van voormalige vorstenhuizen, pausen, presidenten tot en met de veldwachter zijn vertegenwoordigd, vaak ook met een fotografische afbeelding.

De gebruikelijke **gelegenheidsteksten**, die variëren in de loop van vermelde drie eeuwen, geven nieuws over bepaalde gebeurtenissen, situaties of doodsoorzaken alsmede over de samenstelling der familie (soms 3 tot 4 geslachten).

Uit een oogpunt van **lay-out** geeft deze collectie een uniek inzicht in de ontwikkeling der bidprentjes: vanaf de uitvoering in papieren kant-omlijsting, met goud-op-snee, in kostbare kleuren-drukafbeeldingen, prentjes in triptiek-model tot en met een moderne wijze van typografische verzorging.

Ook geeft ze een merkwaardige kijk op de **devotie-ontwikkeling** aan de hand van de godsdienstige afbeeldingen, die in de loop van die tijd veranderden of verdwenen om plaats te maken voor „modernere” voorstellingen.

Taal-deskundigen vinden hierin materiaal om na te gaan, in welke periode in onze streek het Duits en in welke periode het Frans de voertaal was. Vele prentjes zijn in Duits-Gotisch lettertype gedrukt, andere in de Franse taal, de meeste in het Nederlands.

Voorts lichten ze ons in over de ontwikkeling van de **tekst** of van de berichtgeving.

2. **De notariële akten** bestaan uit zestig stuks, die gezien moeten worden in hun functie van testamentaire toelichtende documenten, verband houdend met in de collectie voorkomende namen. Zij hebben uiteraard betrekking op de in onze regio eertijds vermogende families en oriënteren i.z. onroerende en roerende goe-

deren met vermelding van hun ligging, benamingen, grootte en waardebeoordelingen alsmede over de erfgenamen.

3. De **ansichtenverzameling** neemt een eigen plaats in als **visuele** inlichtingsbron van oude gebouwen, weg- en straatgezichten, wegwijzers, wegwijzen, openbare plechtigheden, foto's uit de mobilisatietijd 1914-1918 en familie- of personenafbeeldingen.

Al met al een uitermate kostbare aanwinst voor de afdeling documentatie van het historisch archief, waarvan iedere belangstellende inzage kan nemen tijdens de gebruikelijke kantooruren.

L. van HOMMERICH

ROMEINS RIMBURG

gememoreerd bij gelegenheid van de plechtige installatie van de Heer H. Vaessen, tot pastoor van de parochie Rimburch, in de toespraak op 23 november 1969, namens „Het Limburgs Groene Kruis”, afdeling Ubach over Worms, door F. X. Schobben gehouden tijdens de receptie in de parochiekerk van Rimburch (gemeente Ubach over Worms).

Zeër eerwaarde heer pastoor,

Vandaag is het de dag van uw feestelijke intrede in een nog echt-oud Limburgs kerspel, nl. dat van het oeroude Rimburch. Zowel zijn godsdienstig leven alsook de nog in ieder opzicht christelijk-vitale gemeenschapsofbouw van dit dorp, heeft veel te danken aan uw eminente voorganger – de naar menselijke berekening nog jaren te vroeg naar een beter leven overgegangene – pastoor Boyens, zaliger gedachtenis.

Zeër zeker ook in het belang van het zo bloeiende Rimburchse verenigingsleven op allerlei gebied, moge het voorbeeld van wijlen pastoor Boyens, voor U pastoor Vaessen, een lichtend richtsnoer blijven.

Dat zal Uzelf trouwens niet erg moeilijk vallen. Niet voor niets zijt gij toch zelf een geboren en getogen zoon van de even „festefreudige” Groenstraal! Gij kent toch van nabij – meer speciaal – de zich over tientallen jaren uitstreckende Opgang van de „Vriendenkring Mannenkoor St Rochus”, opgericht in hetzelfde jaar – 1906 – dat de nu tegen neergang worstelende Laura haar eerste kolen naar boven bracht!

Daar straks noemde ik Rimburch oer-oud! Dit is ook inderdaad zó. Enkele maanden geleden, toen ik een excursie leidde van de „Historische Studiekring Het Land van Herle” naar „historisch Rimburch”

had ik het genoeg op de raadstafel van het gemeentehuis van Ubach over Worms te etaleren de „gebakken” bewijzen voor het geschiedkundig feit, dat Uw dorp reeds bewoond werd in de Tijd van de Apostelen! Mijn schervenverzameling, bewezen door middel van een wetenschappelijke determinering onder supervisie van drs. L. van Hommerich, stadsarchivaris en directeur van het Romeins Museum van Heerlen, trok toen ten overstaan van burgemeester mr. J. G. Smeets en een tachtigtal excursiegangers zeer de aandacht. Langs één van de beroemdste heerbanen uit het begin van onze jaartelling – de vanuit het verre Rome komende en via Coriovallum (Heerlen), Juliacum (Jülich) naar Colonia Agrippinensis (Keulen aan de Rijn) gaande leger- tevens paardenpostweg – had zelfs in Rimburch zijn door strategische versterkingen en dekkingen op de omringende heuvels, beveiligde brug over de Worm! Het bruggehoofd daarvan op de tegenwoordig Duitse zijde heeft vanaf 1926 tot enkele jaren geleden open gelegen, nadat het was opgegraven door de Akense museum-conservator dr. Otto Maier, die „ongelukigerwijze” een Jood was. Gode zij dank; hij leeft nog.

Kennelijk bij gebrek aan passend cultureel besef of verantwoordelijkheidsgevoel werd dit Romeinse monument van de eerste orde enige jaren geleden onder agrarische grond bedolven! Jammer genoeg is aan Nederlandse zijde het door spreker destijds uitgelokte opgravingswerk van dr., later professor Brunsting (enkele jaren ná onze bevrijding) door de R.O.B. „Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek” tot heden nog niet gepubliceerd. Bij deze opgraving kwamen langs de blootgelegde Romeinse heerbaan in de veeweide van de Heer Kallen huzarenkazernement-achtige gebouwen en de funderingen van winkeltjes uit de Romeinse Tijd te voorschijn.

Zeer geachte heer pastoor Vaessen; deze slechts ogenschijnlijke uitweiding op Uw installatie-receptie zij mij reeds hierom gepardonneerd, wijl zij bewijst, dat de aan U vandaag overgedragen parochie mogelijk reeds christen-passanten op haar grondgebied zag in de prilste tijden van het Christendom. Namens de afdeling Ubach over Worms van het „Limburgs Groene Kruis”, haar ruim 2000 leden/gezinnen, verzorgd door onze 4 wijkzusters, en niet het minst ook namens ons gewaardeerd Rimburchs bestuurslid, de U ongetwijfeld reeds zeer bekende Heer Johan Schroeder, wensen wij U een zegenrijk herderschap toe.

HISTORISCHE CHRONIEK

oudheidkundige vondst

Naar eerst nu bekend is geworden, is begin 1968 in Douvergenhout, gem. Merkelbeek, bij het graven van een kuil voor afval in een weiland (kad. sectie A, nr. 1866, coörd.: 329.400/192.910, kaartblad No. 60, Sittard-west) twee meter onder het maaiveld een gedeeltelijk gepolijste neolithische vuurstenen vuistbijl gevonden, waarvan het snijvlak ontbreekt. Het fragment heeft een grootste lengte, breedte en dikte van resp. 9.2, 5.5 en 2.7 cm. Het stuk bevindt zich in particulier bezit.

J. T. J. Jamar

ARCHIEFBESLUIT 1962

Bij besluit van de minister van CRM van 12 jan. 1970 / Nr. O/M.A. 152.819 (Staatscourant 19 januari 1970, nr. 12) zijn ingevolge artikel 23 van het Archiefbesluit de archiefbewaarplaatsen, bibliotheken en andere instellingen aangewezen, die in het onderlinge uitleenverkeer zijn opgenomen. De lijst van „archiefbewaarplaatsen van de gemeenten” vermeldt de naam van **Heerlen**, hetgeen inhoudt, dat over en weer met de overige op de lijst voorkomende archiefbewaarplaatsen, bibliotheken en andere wetenschappelijke instellingen stukken ter raadpleging kunnen worden gevraagd of gezonden.

AANWINSTEN GEM. OUDHEIDKUNDIGE DIENST

A. Historisch Archief

De heer J. Salden, Amstenraderweg 8 te Merkelbeek, schonk op 16 december 1969 een eigenhandig geschreven kopie van de

Doopboeken van de parochie Merkelbeek,

lopende over de periode 1610-1875.

De hierin voorkomende persoonsnamen werden door de heer Salden alfabetisch, in 3 afzonderlijke delen, gerangschikt. De nakomelingen uit een huwelijk werden in de registers onder hun ouderpaar bijeengebracht, waardoor de raadpleging ervan direkt een inzicht geeft in de gezinssamenstelling. Waar mogelijk, vermelden de registers eveneens de huwelijks- en overlijdensdata. Tevens treffen we bij iedere dopeling de namen van de getuigen aan.

B. Historisch Topografische Verzameling

1. De gemeentelijke oudheidkundige dienst kwam in het bezit van 21 dia's, in opdracht van het gemeentebestuur vervaardigd, van de wandschilderingen van Aad de Haas in de voormalige kapel van het St. Jozefziekenhuis aan de Putgraaf.
2. Door mevr. L. Hennen-Roebroek, dr Poelsstraat 11 te Heerlen, werd de historische prentbriefkaarten- en portrettencollectie aangevuld met een 10-tal afbeeldingen t.w. Weltermolen, Emmaplein (2×), Geleenstraat (2×), kasteelhoeve Schaesberg (2×), Oliemolen, kaart met 6 verschillende ansichten en een foto van Aug. Hennen, Frederik Hennen en diens zoon Charles Hennen, alsmede 1 bidprentje.
3. De heer Jan Huntjens, Benzenraderweg 108a, Heerlen, schonk 3 prentbriefkaarten van oud-Heerlen, t.w. het Emmaplein (1928), het Marktpllein (1929) en de Ambachts- en Middelbare Technische School na de uitbreiding van 1928.
4. Door schenking van de heer H. H. A. Tummers, Burg. Waszinkstraat 59 alhier, kon de verzameling prentbriefkaarten en foto's uitgebreid worden met een kaart van de Ambachts- en Mijnschool anno 1917, een kaart van het Paviljoen in het Aambos, 1929, een foto van Hubert Schmitz te Heerlen en een foto van het bezoek van de deputatie van de mijnwerkersopleiding aan paleis Soesdijk bij de geboorte van prinses Christina.
Tevens droeg de heer Tummers een 70-tal bidprentjes over.

C. Collectie Bidprentjes

In deze verzameling werden, naast de onder B. genoemde, nog de volgende aanwinsten geboekt:

1. 171 stuks, geschonken door mej. J. Janssen, Vijgenweg 43 te Heerlen.

2. 98 stuks, geschonken door de heer W. Leufkens, Heuvelweg 24, Heerlen, die tevens een fragment van de genealogie Leufkens overdroeg.
3. 714 stuks, geschonken door de heer F. G. Verreck, Dorpsstraat 49, Rimburch; voorts het boekwerkje: **F. Fremersdorf: Das älteste Christentum.** (Verslag van de opgravingen onder de St. Severinskirche te Keulen, 1956).

LEZINGEN

1. In het radioprogramma „Ken uw eigen land”, verzorgd door de N.O.S., werd op 29 december aandacht geschonken aan het **romeinse verleden van Heerlen**, waarbij de heer L. van Hommerich als gids voor de luisteraars optrad. Ook over middeleeuws Heerlen nam men een vraaggesprek op, dat in een latere uitzending te beluisteren zal zijn.
2. Tijdens de bijeenkomst van de kring Maastricht van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap op 5 januari 1970 sprak de heer L. van Hommerich over:
„**De centralisatiepolitiek van Karel de Stoute (1467-1477) in het Maasgebied. Maastricht, administratieve en rechterlijke hoofdstad**”.
3. Op 24 februari 1970 vergaderde te Nieuwenhagen de R.K. Onderwijzersbond Nieuwenhagen-Schaesberg-Ubach-over-Worms. Na een kort huishoudelijk gedeelte hield de heer L. van Hommerich een lezing met lichtbeelden over het onderwerp:
„**De historisch omstreden grenslijn Sittard-Gangelt-Rimburch-Eynatten-Montjoie (14e-16e eeuw)**”.
Aanwezig: 45 personen.

NIEUWE UITGAVEN

1. In het onlangs verschenen deel van de „Publications”, 1967/68, de uitgave van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap, werd in het kader van de internationale samenwerking op het gebied van de bestudering van het romeins aardewerk, een bijdrage gepubliceerd van de hand van de heer W. Vanvinckenroye, conservator bij het Provinciaal Gallo-romeins museum te Tongeren, over:
„**Naamstempels op terra sigillata van Heerlen. Analytische inventaris van de pottenbakkersmerken op onversierde terra sigillata**”.
Afdrukken zijn verkrijgbaar bij het gemeentemuseum van Heerlen.
2. In genoemd jaarboek verscheen eveneens een bijdrage van de hand van de heer L. van Hommerich over de centralisatiepolitiek van Karel de Stoute in het Maasdal.
3. Op 5 februari 1970 werd in de burgemeesterskamer, in aan-

wezigheid van het bestuur van de historische kring „Het Land van Herle”, enkele genodigden en de pers, het eerste exemplaar van de fotoalbum „**Heerlen in oude Ansichten**” aan loco-burgemeester, wethouder ir. J. C. Schlösser, aangeboden door de heer Keser namens de uitgeverij N.V. Europese Bibliotheek te Zaltbommel.

Het boekwerkje, dat naast een inleiding van de redactie-secretaris 152 afbeeldingen met beschrijvingen van oud-Heerlen uit de periode 1880-1930 omvat, is inmiddels in de boekhandel verkrijgbaar.

TENTOONSTELLINGEN

1. Door de Stichting Protestantse Culturele Raad voor Limburg is in samenwerking met de monniken van Chevetogne in de Hogeschool voor Theologie en Pastoraat, Oliemolenstraat 60 te Heerlen een

„Ikonen-tentoonstelling”

ingericht, die op vrijdag 27 februari officieel werd geopend. Hieraan volgend vond op 7 maart een symposium plaats, waarop als onderwerpen werden besproken: „Het wezen van de Icoon” en „de Geschiedenis van de Icoon”. Ter afsluiting hiervan volgde een lezing over „de Liturgische muziek van het Orthodoxe Oosten”, toegelicht met grammofoonmuziek.

2. In het kader van een toeristische wervings-campagne in België door het V.V.V.-wezen in de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Limburg, werden tussen 3 en 21 maart te Brussel en te Luik tentoonstellingen ingericht, die vooral de culturele schatten van deze gewesten naar voren brachten. Het gemeentelijk oudheidkundig museum van Heerlen verleende medewerking door inzending van de kleurenmaquette van de romeinse thermen en een aantal vergrotingen van foto's van romeinse voorwerpen.

1969

- 12 dec. Opening van de kleuterschool „Op Weg” te Voerendaal door waarnemend burgemeester J. Sieben.
- 13 dec. Viering 40-jarig jubileum van Sloveense Zangvereniging ZVON te Nieuw Einde-Heerlen.
- 14 dec. Installatie van de heer P. J. H. Pörteners tot pastoor van de parochie „H. Jozef” te Waubach.
- 15 dec. Bevestiging als predikant van de Doopsgezinde Gemeente te Heerlen van mej. ds Ch. Wever.
- 15 dec. Opening van de Zuid-Nederlandse Politie-school te Molenberg-Heerlen door minister mr H. Beernink.
- 16 dec. Opening van een nieuw kantoor van de Algemene Bank Nederland te Schaesberg door burgemeester mr E. M. J. Prick.
- 17 dec. De Gemeenteraad van Heerlen besluit tot instelling van een Culturele Raad.

- 25 dec. Ingebruikname van de St. Pauluskerk van het rectoraat Passart-Zuid, Heerlen.
- 31 dec. De heer mr J. G. Smeets, burgemeester van Ubach over Worms, met ingang van 16 januari 1970 benoemd tot burgemeester van Kerkrade.

1970

- 1 jan. Heerlens bevolking liep tussen 1-1-'69 en 1-1-'70 met 241 personen terug.
- 4 jan. De heer Martin Ramaekers uitgeroepen tot stadscarnavalsprins van Heerlen.
- 4 jan. De bij gelegenheid van het twee maal elfjarig bestaan van de carnavalsvereniging de Winkbülle ingestelde gouden eremedaille voor het eerst uitgereikt aan burgemeester H. Heusch van Aken.
- 5 jan. Algehele overname van de Schroefboutenfabriek N.V. Everts en Van der Weyden door de N.V. Oranje Nassau Mijnen.
- 6 jan. Pater Viventius Keulaerds, pastoor van de parochie van de H.H. Martelaren van Gorcum te Heerlen, op eigen verzoek ontslagen i.v.m. zijn voorgenomen werkzaamheden in de zielzorg in Beieren (D.).
- 8 jan. Opening Centrum voor Vakontwikkeling van Volwassenen aan de Beersdalweg te Heerlen door de directeur-generaal voor de Arbeidsvoorziening mr Th. J. van der Peijl.
- 12 jan. Opening van het uitgebreide en vernieuwde gebouw van de Kamer van Koophandel en fabrieken voor de Mijnstreek te Heerlen door de Commissaris der Koningin mr dr Ch. van Rooy.
- 13 jan. Prof. dr G. J. A. Grond uit Heerlen overleden.
- 15 jan. Het voormalige verpleegstershuis aan het Groene Boord te Heerlen betrokken door de Rijksbelastingdienst.
- 16 jan. Eerste spade voor bouw kantoor Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds te Heerlen door mr N. H. Wiarda.
- 21 jan. Opening nieuw kantoor van de Spaarbank „St. Pancratius” in het Aarveld te Heerlen door wethouder ir J. C. Schlösser.
- 22 jan. Rectoraat Lauradorp te Ubach over Worms verheven tot parochie; rector S. Wijsman benoemd tot eerste pastoor.
- 24 jan. Uitreiking van de Canasta-trofee aan de Heerlense carnavalsvereniging de Winkbülle.
- 26 jan. Het gebouw van de voormalige polikliniek aan de Akerstraat te Heerlen betrokken door de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken en door de afdelingen Onderwijs en Belastingen der Gemeentesecretarie.
- 2 febr. Raadsbesluit tot verkoop van het Beddenhuis van het voormalig St. Jozef-ziekenhuis te Heerlen aan de Stichting Regionaal Centrum voor Werkende Jongeren Zuid Limburg Oost.
- 3 febr. Opening van nieuwe Boerenleenbank te Nieuwenhagen door burgemeester mr Th. Vrouwenraets.
- 6 febr. Start werkzaamheden voor de bouw van Zwembad en Sporthal te Voerendaal.
- 11 febr. Het bestuur van de Stichting Dagverblijven voor Geestelijk Gehandicapten geeft het startsein voor de bouw van een kinderdagverblijf te Nieuwenhagen.
- 18 febr. Afwijzing door de Kroon van het beroep, dat het Rekreatieschap Brunsommerheide aantekende tegen de afgravingconcessie verleend aan de N.V. Durox te Ubach over Worms.

REDAKTIE